

บทที่ 5

ความเชื่อเรื่องขวัญกับแนวคิดทางจริยศาสตร์

5.1 ความนำ

จากการศึกษาความเชื่อเรื่องขวัญในเนื้อหาจากบทต้น ๆ จะเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องขวัญของชาวไทยล้านนาเชื่อว่าขวัญเป็นอะไรบางอย่างที่เร้นลับ และมีพลังเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติแฝงอยู่ในตัวของมนุษย์ นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวไทยล้านนาและชาวไทยทุกภาคพบว่ามีความคิดที่แตกต่างไปจากกลุ่มชนเผ่าไทโบราณ ซึ่งเมื่อศึกษาตามประวัติศาสตร์แล้วจะเห็นว่าความเชื่อเรื่องขวัญดั้งเดิมนั้นกลุ่มชนเผ่าไทโบราณได้กำหนดใช้คำว่า “ขวัญ” กล่าวเฉพาะในตัวมนุษย์เท่านั้น และจากเหตุที่มนุษย์เชื่อว่ามนุษย์ไม่ได้มีเพียงเฉพาะร่างกาย แต่ยังมีอะไรบางอย่างที่เป็นสิ่งนามธรรมแฝงอยู่และมีอิทธิพลต่อชีวิตของมนุษย์จนเป็นผลทำให้มนุษย์เจ็บป่วยได้ถ้าสิ่งนี้ไม่อยู่ในตัวของมนุษย์ ดังนั้นชาวไทโบราณจึงได้ให้ชื่อสิ่งนี้เรียกว่าขวัญ และตามแนวคิดดั้งเดิมของชาวไทโบราณจะมีเฉพาะใช้กับมนุษย์เท่านั้น เพราะความเชื่อเรื่องขวัญได้เริ่มต้นมาจากมีสถานการณ์ความเจ็บป่วยของมนุษย์ แต่ต่อมาชาวไทโบราณได้โยกย้ายกันไปอาศัยอยู่ตามถิ่นฐานต่าง ๆ โดยเฉพาะย้ายถิ่นมาอยู่ในแผ่นดินไทย ความเชื่อเรื่องขวัญจึงถูกดัดแปลงความเชื่อให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตและแนวคิดของคนไทยที่มีลักษณะนิสัยประนีประนอมตัวเองกับธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ ตน ด้วยเหตุนี้เองผู้วิจัยจึงตั้งข้อสังเกตว่าการที่คนไทยรวมทั้งชาวไทยล้านนาได้ใช้คำว่า “ขวัญ” กับสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัว โดยมีมุมมองว่าทุกอย่างมีขวัญประจำอยู่ก็เพื่อจะยกระดับทุกสิ่งทุกอย่างให้มีความสำคัญและเสมอเท่า ๆ กันกับมนุษย์ เหตุผลดังกล่าวนี้มนุษย์จึงกลายเป็นจุดศูนย์กลางในลักษณะพยายามเชื่อมโยงตัวเองให้กลมกลืนกับสรรพสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญในสิ่งนั้นๆ

ดังสังเกตได้จากความเชื่อเรื่องขวัญของชาวไทยหรือชาวไทยล้านนาจะมีถึงการกล่าวขวัญประเภทต่าง เช่น ขวัญคน ขวัญสัตว์ ขวัญพืช ขวัญสิ่งของต่าง ๆ เป็นต้น

เนื่องจากเหตุผลข้างต้นพบว่าหลักการคิดของชาวไทยล้านนา ได้นำมนุษย์ไปสัมพันธ์กับสรรพสิ่งต่าง ๆ โดยในลักษณะความสัมพันธ์นี้ชาวล้านนาได้อาศัยหลักทางศาสนาพุทธในรูปแบบการนำหลักเกณฑ์เพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งต่าง ๆ ตามแนวคิดทางจริยศาสตร์มาใช้ในการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ เพื่อให้อยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างปกติสุข ดังนั้นบทนี้จึงได้นำเสนอหลักเกณฑ์แนวคิดทางจริยศาสตร์ ที่ปรากฏในความเชื่อเรื่องขวัญว่ามี

อะไรบ้าง โดยจะศึกษาตามลำดับของขอบเขตที่มีอยู่ในเนื้อหาของความเชื่อและพิธีกรรมดังที่ได้กล่าวไว้ในบทต้น ๆ

แต่ก่อนที่จะวิเคราะห์ถึงรายละเอียดกฎเกณฑ์ทางจริยศาสตร์ที่ปรากฏในความเชื่อและพิธีกรรม ผู้วิจัยขอเสนอความหมายและเนื้อหาของคำว่า “จริยศาสตร์” ก่อน “จริยศาสตร์” เป็นศัพท์ที่แปลจากภาษาอังกฤษว่า “Ethics” โดยคำว่า “Ethics” นี้มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกที่เรียกว่า “Ethika” ส่วนคำว่า “Ethika” มีรากศัพท์มาจากคำว่า “Ethos” หมายถึงขนบธรรมเนียมประเพณี (Custom) หรือครรลองแห่งชีวิต (Custom or way of life)¹ ในขณะที่เดียวกันคำว่า “morals” ก็มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า “Moralis” หมายถึงจริยธรรมหรือคุณธรรม²

จริยศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของปรัชญาในสาขาคณวิทยา (Axiology) เมื่อกล่าวถึงคำว่า จริยศาสตร์ก็ต้องเกี่ยวข้องไปถึงจริยธรรม ศีลธรรม แล้วก็โยงไปถึงเรื่องความดี ความชั่ว ความผิด ความถูก³ ขณะเดียวกันในการอธิบายความหมายศัพท์คำว่าจริยศาสตร์ จึงนิยามเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยคุณค่าทางธรรมจรรยาของมนุษย์ โดยการศึกษานี้จะให้รู้ถึงความจริงซึ่งเป็นหลักการหรือมาตรฐานในการวินิจฉัยว่าด้วยความประพฤติหรือการกระทำนั้น ๆ ว่าถูกหรือผิด ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้มนุษย์จะเป็นผู้ตัดสินและถือเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางต่อการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันและมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต สำหรับการแสดงบทบาทในการอยู่ร่วมกันนี้จึงจำเป็นต้องใช้หลักจริยธรรมมาควบคุมความประพฤติของมนุษย์ เพื่อจะอยู่ร่วมกับสิ่งอื่น ๆ ได้อย่างเป็นปกติสุข

ดังนั้นหลักจริยธรรมที่จะนำมาเสนอนี้จึงเป็นหลักจริยธรรมที่ผู้วิจัยได้ศึกษาพบจากวรรณกรรม โดยต่อไปนี้จะแยกหลักจริยธรรมที่พึงปฏิบัติซึ่งกันและกันเป็นกลุ่ม ๆ ดังนี้

กลุ่มที่ 1 หลักจริยธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

โดยจะแยกตามการศึกษาจากวรรณกรรมดังนี้

1. วรรณกรรมคำเรียกขวัญลูกแก้ว พบหลักจริยธรรมทศ 6 ได้สื่อให้เห็นความสัมพันธ์ที่ดี เป็นความรักและความกตัญญูต่อกันระหว่างบุตรกับบิดามารดาตามหลักพุทธธรรม ซึ่งอาจจำแนกตามหน้าที่อันบุตรพึงปฏิบัติต่อบุพการี เช่น ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเราควรเลี้ยงท่านตอบ

¹Dagobert Runes, *Dictionary of Philosophy*, (New : Jersey Littlefield & Adams, 1974), p. 98.

²น้อย พงษ์สนิท, *จริยศาสตร์ปรัชญาว่าด้วยจริยธรรม*, (โครงการตำราคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2520), หน้า 18.

³วิทย์ วิศทเวทย์, *จริยศาสตร์เบื้องต้น*, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2532), หน้า 3.

แทนโดยควรช่วยทำกิจธุระการงานของท่านและดำรงวงศ์สกุลประพุดดินให้เหมาะสมกับความ เป็นทายาท เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วควรทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่านเพราะบิดามารดาได้มีบุญคุณ ในการทำหน้าที่คือ ห้ามกันจากความชั่ว ผูกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาศิลปวิทยา เป็น ธุระในการมีคู่ครองที่สมควร มอบทรัพย์สินสมบัติให้เมื่อถึงโอกาส⁴

2. วรรณกรรมคำเรียกขวัญบ่าวสาว มีหลักจริยธรรมที่คู่บ่าวสาวพึงปฏิบัติต่อกันใน ฐานะสามีและภรรยา เพื่อจะได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในครอบครัว โดยเจ้าบ่าวมีหน้าที่ เช่น ยกย่องให้เกียรติสมฐานะภรรยา ไม่ดูหมิ่น ไม่นอกใจ มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้าน หากเครื่อง แต่งตัวมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส⁵ และเจ้าสาวก็พึงทำหน้าที่ของตน เช่น จัดงานบ้านให้เรียบ ร้อยสงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี ไม่นอกใจ รักษาทรัพย์สินสมบัติที่หามาได้ ขยันช่างจัด ช่างทำเอางานทุกอย่าง⁶ ขณะเดียวกันในวรรณกรรมก็ได้มีหลักคำสอนเรื่องฉาวราชาธรรม 4 ซึ่ง เป็นหลักจริยธรรมสำหรับผู้ครองเรือนหรือการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่น โดยเฉพาะการอยู่ร่วม ระหว่างคู่สามีและภรรยา หลักจริยธรรมนี้มีปรากฏในวรรณกรรมบทเรียกขวัญบ่าวสาวซึ่งบ่าวสาว พึงควรปฏิบัติต่อกันโดยยึดหลักทั้ง 4 ดังนี้

1. สัจจะ คือ ความจริง ได้แก่จริงต่อหน้าที่ จริงต่อเวลา จริงต่อวาจา จริงต่อบุคคล นั่นก็คือมีความซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน

2. ทมะ คือ รู้จักข่มใจ บังคับฝืนใจตนเองให้มีความดีตลอดไป

3. ขันติ คือ ความอดทน

4. จาคะ คือ การเสียสละรู้จักเป็นผู้ให้

3. วรรณกรรมคำเรียกขวัญผู้ป่วย เป็นวรรณกรรมที่กล่าวถึงหน้าที่ของบุคคลทั่วไปที่ พึงปฏิบัติต่อผู้ป่วยด้วยความรัก ความเมตตา เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ซึ่งเมื่อศึกษาเนื้อหาของ วรรณกรรมคำเรียกขวัญผู้ป่วยแล้วจะพบหลักจริยธรรมหลายประการที่สอดคล้องกับหลักคำสอน ในสังคาลสูตร ที่รู้จักกันดีว่าหลักทศ 6 เป็นหลักจริยธรรมในการอยู่ร่วมกันระหว่างบุคคลในสังคม ทุกระดับ นับตั้งแต่บุตรธิดา มารดาบิดา ศิษย์ ครูอาจารย์ สามีภรรยา มิตรสหาย คนรับใช้และคน งาน คฤหัสถ์ และพระสงฆ์ เป็นต้น บุคคลทั้ง 6 ทิศนี้ต้องประพฤติดจริยธรรมในการสัมพันธ์อยู่ร่ว มกันอย่างมีความสุข

⁴พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์), พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงและขยายความ ; มัชฌิมนิเทศนา, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 776.

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 776-777.

⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 777.

ต่อไปนี้จะวิจัยแยกตัวอย่างภาพประกอบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยอาศัยหลักจริยธรรมทศ 6 เพื่อการอยู่ร่วมกันจะได้เป็นไปตามรูปแบบของความรักความเมตตาต่อกันและกันดังนี้

ภาพที่ 6 ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจากทศ 6

นอกจากหลักจริยธรรมทศ 6 แล้ว ยังพบคำสอนเกี่ยวกับหลักสังคหวัตถุ 4 คือหลักการสงเคราะห์เพื่อยึดเหนี่ยวใจคนและประสานสังคมไว้ 4 ประการ หลักจริยธรรมนี้สังเกตได้จากเมื่อมีการจัดพิธีกรรมผู้คนที่จะพากันมาร่วมงาน โดยจะแสดงการแบ่งปันด้วยการสละเวลาของตนเองมาร่วมงานเพื่อช่วยเหลือกันจัดทำพิธีกรรม ขณะเดียวกันผู้ที่มาร่วมงานก็จะมี การพูดจาด้วยความรักใคร่กัน ส่วนตัววรรณกรรม เช่น คำเรียกขวัญ คำสวดเคราะห์ คำสวดชะตาเหล่านี้ก็จะมี การอธิบายการแสดงความปรารถนาดีด้วยการตักเตือน อบรมสั่งสอน และอวยพรให้บุคคลมีความสุข สำหรับหลักสังคหวัตถุ 4 ที่แฝงอยู่ในความเชื่อพิธีกรรมและวรรณกรรมนั้นมีดังนี้คือ

1. ทาน เพื่อแบ่งปัน (สังเกตจากการสละเวลาของผู้คนที่มาร่วมจัดพิธีกรรม)
2. ปิยวาจา พูดอย่างรักใคร่กัน (สังเกตจากผู้มาร่วมพิธีกรรมจะแสดงคำพูดด้วยการถามไถ่ห่วงใยกัน)
3. อตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา (สังเกตจากการสละเวลาของตนเองมาช่วยเหลือผู้อื่นโดยการมาร่วมจัดเตรียมพิธีกรรม)

4. สมานัตตา เอาตัวเข้าสมาน⁷ (สังเกตการที่มีผู้คนมากมายที่มาร่วมงาน ทุกคนก็จะมี ความสามัคคีแสดงความรักใจเพื่อเข้ามาช่วยจัดพิธีกรรม)

กลุ่มที่ 2 หลักจริยธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติระหว่างมนุษย์กับสัตว์

เนื่องจากมนุษย์เป็นศูนย์กลางของทุกสิ่งทุกอย่าง ดังนั้นมนุษย์ในฐานะผู้พึงต้องรู้จักการอยู่ร่วมกับสิ่งอื่น ๆ ได้อย่างมีความสุข เช่นเดียวกับสัตว์ในฐานะผู้ที่อาศัยอยู่ร่วมชีวิตกับมนุษย์ บางครั้งมนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยสัตว์ในการทำงานต่าง ๆ มากมาย ด้วยเหตุนี้เราจะพบว่าวรรณกรรมเรียกขวัญสัตว์ เช่น วัว ควาย ช้าง จะมีการอบรมสั่งสอนโดยการนำหลักจริยธรรมที่ควรปฏิบัติต่อสัตว์ เช่น การแผ่เมตตา โดยมนุษย์ควรคิดที่ปราศจากความคิดเบียดเบียนผู้อื่น มีสติสัมปชัญญะอยู่ด้วยใจที่ประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปทิศที่ 1 ทิศที่ 2 ทิศที่ 3 ทิศที่ 4 ทั้งสูง ต่ำ กว้างขวาง ทิวทั้งโลก ทั้งสัตว์ทุกเหล่าทุกสถานที่ด้วยใจประกอบด้วยเมตตาอันไพศาลยิ่งใหญ่ การจองแวง พยาบาท ฯลฯ เมื่อเจริญเมตตาเจโตวิมุตติทำให้มาก กรรมใดที่ทำให้พอประมาณ กรรมนั้นจักไม่เหลือจะไม่คงอยู่ในเมตตาเจโตวิมุตตินั้น⁸

กลุ่มที่ 3 หลักจริยธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติระหว่างมนุษย์กับพืช

พืชในฐานะที่เป็นสิ่งมีชีวิตมีประโยชน์ต่อมนุษย์ทางด้านเป็นอาหารที่ช่วยให้ชีวิตมนุษย์ได้อยู่รอด สำหรับพืชที่สำคัญที่สุดของมนุษย์แถบเอเชียอาคเนย์ คือ “ข้าว” ข้าวเป็นทั้งพืชที่ใช้บริโภคและเป็นพืชเศรษฐกิจที่ทำให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญรุ่งเรือง เมื่อกล่าวถึง “ข้าว” ในแนวคิดของชาวล้านนาได้ยกกระดืบ “ข้าว” ให้เป็นพืชที่มีความสำคัญทางด้านการมีประโยชน์สูงสุดแก่มนุษย์

ดังจะเห็นได้จากการจัดให้มีพิธีกรรมเรียกขวัญข้าวที่มีเนื้อหาทางจริยธรรมสอดแทรกในลักษณะการอบรมสั่งสอนเพื่อให้เห็นถึงคุณประโยชน์ของข้าว โดยหลักจริยธรรมที่นำมาใช้นี้จะมุ่งเน้นขวัญข้าว

การใช้หลักแห่งความเมตตากรุณาต่อพืช เพื่อให้เห็นว่าพืชเป็นสิ่งมีชีวิตเช่นเดียวกันกับมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์ควรเล็งเห็นคุณค่าและความสำคัญของพืช ดังมีพระราชบัญญัติเรื่อง “พืช” ที่พระพุทธเจ้าทรงมีทศนะว่า “พืชทุกชนิดมีค่าเท่ากับสัตว์ทั้งหลาย ควรแก่การดูแลอนุถนอมไม่น้อยไปกว่าสัตว์”⁹ จากแนวคิดนี้จึงเป็นหลักการนำทางให้มนุษย์ได้มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของ

⁷ พระราชนิพนธ์ (ประยูรธ), พุทธธรรม, หน้า 778.

⁸ พระธรรมปิฎก (ประยูรธ), พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงและขยายความ ; มัชฌิมนิกาย, หน้า 209.

⁹ จรรยา พระมหา, พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2536), หน้า 35.

พืชเปรียบได้กับเป็นสิ่งมีชีวิตที่ควรแก่การแสดงความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน โดยมุ่งให้มนุษย์รู้จัก ระมัดระวังการบริโภคข้าวอย่างถนอมและเห็นคุณค่าในฐานะที่เป็นพืชที่มีความสำคัญกับชีวิตมนุษย์

จริยธรรมที่พบในวรรณกรรมพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว

จากการศึกษาความเชื่อเรื่องขวัญทั้ง จากแนวคิดทั่วไปและจากในวรรณกรรมพบว่า มีแนวคิดทางด้านจริยศาสตร์ที่แฝงอยู่นั้นจะมีลักษณะการนำไปปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันกับสิ่งอื่น ๆ ได้อย่างมีความสุข ดังตัวอย่างหลักจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมแต่ละประเภทที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้ข้างต้น เพื่อให้เห็นถึงว่าในวรรณกรรมแต่ละประเภทนั้นมีหลักจริยธรรมใดที่แฝงอยู่ แต่อาจจะไม่ครอบคลุมจริยธรรมแต่ละประเภท อย่างไรก็ตามเมื่อศึกษาถึงแนวความคิดองค์รวมในความเชื่อเรื่องขวัญ ยังมีหลักจริยธรรมที่สำคัญนอกเหนือจากที่ได้นำเสนอไว้ข้างต้น มีดังต่อไปนี้

1. หลักอรรถะ 3 ประการ จะกล่าวถึงหลักประโยชน์ที่มนุษย์พึงควรประพฤติปฏิบัติในการอยู่ร่วมกับสิ่งอื่น ๆ เช่น มนุษย์อยู่ร่วมกับมนุษย์ด้วยกัน เพื่อสร้างประโยชน์ให้กับตนเองสูงสุดแล้วก็ควรแสดงความช่วยเหลือเกื้อกูลเห็นอกเห็นใจกัน และควรทำประโยชน์กับผู้อื่นด้วย สำหรับหลักอรรถะ 3 นี้ จะมีหลักการดังเห็นได้จากเมื่อใดที่มีการจัดทำพิธีกรรมที่เกี่ยวกับขวัญขึ้น เมื่อนั้นจะพบว่าญาติพี่น้องทุกคนต่างก็จะแสดงออกถึงความรัก ความเมตตา ความปรารถนาดี ด้วยการมาร่วมกันจัดงานและร่วมกันแสดงความปรารถนาดีกับเจ้าของขวัญกันทั่วหน้า สำหรับหลักอรรถะ 3 นี้ จะมีหลักการกล่าวถึงลักษณะของประโยชน์ทั้ง 3 ที่มนุษย์พึงควรนำไปปฏิบัติกับผู้อื่นดังนี้

1.1 อัตตัตถะ หมายถึง ประโยชน์ตนคือการบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตของตน โดยจะเน้นการพึ่งตนเองได้ทุกระดับ เพื่อความไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่นหรือถ่วงหมุ่คณะ และเพื่อความเป็นผู้พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่น

1.2 ปรัตถะ หมายถึง ประโยชน์ผู้อื่นหรือประโยชน์ท่านคือการช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนผู้อื่นให้บรรลุประโยชน์ สำหรับคุณธรรมที่เป็นแกนนำในเรื่องนี้คือความกรุณา ซึ่งเป็นหลักธรรมทั่วไปที่ใช้สอนมีสังคหวัตถุ 4 คือกล่าวถึง การทำหน้าที่และบำเพ็ญคุณธรรมต่าง ๆ

1.3 อุภยัตถะ หมายถึง ประโยชน์ทั้งสองฝ่ายหรือประโยชน์ร่วมกันเป็นประโยชน์ที่เกิดจากของกลางและกิจส่วนรวม โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่อันเอื้ออำนวยแก่การ

ปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และการบำเพ็ญปรีตตะของทุก ๆ คน คุณธรรมนี้เป็นแกนนำที่จะให้บรรลุจุดหมายคือ วินัยและความสามัคคี¹⁰

2. หลักสาราณียธรรม 6 ประการ เป็นหลักจริยธรรมที่ทำให้เกิดความรู้สึกในการแสดงความรักความเมตตา หวังให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ โดยออกมาในรูปแบบของการจัดให้มีพิธีกรรมต่าง ๆ ดังเช่น พิธีกรรมเรียกขวัญทุกประเภท พิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ พิธีกรรมสืบชะตา และพิธีกรรมอวยพรปีใหม่ เป็นต้น

และหลักสาราณียธรรมทั้ง 6 ข้อนี้ มีดังนี้

2.1 เมตตากายกรรม คือ แสดงออกทางกายด้วยเมตตา เช่น ช่วยเหลือกันและกัน แสดงกิริยาสุภาพเคารพนับถือกัน

2.2 เมตตาวจีกรรม คือ แสดงออกทางวาจาด้วยเมตตา เช่น บอกแจ้ง แนะนำ ตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพต่อกัน

2.3 เมตตามโนกรรม คือ การคิดต่อกันด้วยความเมตตา เช่น มองโลกในแง่ดี คิดทำประโยชน์แก่กัน ยิ้มแย้ม แจ่มใส

2.4 สาธารณโภคี คือ แบ่งปันลาภอันชอบธรรม เฉลี่ยเจือจานให้ได้มีส่วนร่วมทั่วกัน

2.5 สีสสามัญญตา คือ การมีความประพฤติสุจริตเสมอกันกับผู้อื่น ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่

2.6 ทิฏฐิสามัญญตา คือ การมีความเห็นชอบร่วมกับเพื่อนร่วมหมู่อารยทฤษฎี ซึ่งนำไปสู่การกำจัดทุกข์¹¹

ขณะเดียวกันพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ นอกจากจะถ่ายทอดการแสดงความรัก ความเมตตาซึ่งกันและกันโดยผ่านจากการจัดทำพิธีกรรมแล้ว ยังมีวรรณกรรมที่ใช้ในการกล่าวในพิธีกรรม เช่น คำเรียกขวัญประเภทต่าง ๆ จะมีการกล่าวแสดงความเอื้ออาทรระหว่างมนุษย์ด้วยกัน สัตว์ พืช และสิ่งต่าง ๆ ส่วนคำสืบชะตา คำสะเดาะเคราะห์ และคำอวยพรปีใหม่ ก็จะมีการกล่าวบรรยายความปรารถนาดีให้บุคคลและสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นได้มีสถานะที่เป็นปกติสุข โดยการแสดงที่ออกมานี้จะแสดงความรักความเมตตาทั้งทางมโนกรรม (ที่มาจากจิตใจหวังให้ผู้อื่นพ้นทุกข์) ทางวจีกรรม (ที่แสดงออกมากับการกล่าวพูดหรือบรรยายออกมาเป็นวรรณกรรมในลักษณะใช้ภาษาพูดกล่าวด้วย

¹⁰พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์), พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงและขยายความ ; มัชฌิมนิเทศนา, หน้า 599.

¹¹พระราชวรานูณี (ประยุทธ์), พุทธธรรม, (กรุงเทพฯ : คณะธรรมบาลี, 2525), หน้า 379.

ความรักและความปรารถนาดี) และทางกายกรรม (ที่แสดงออกมาด้วยการร่วมช่วยจัดพิธีกรรมให้กับเจ้าของความทุกข์)

3. พรหมวิหาร 4 จัดเป็นหลักจริยธรรมที่สำคัญต่อการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการปรับตัวเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสัตว์ มนุษย์กับพืชและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ โดยให้รู้จักนำหลักจริยธรรมพรหมวิหาร 4 มาใช้เป็นแนวทางการแสดงความรัก ความเมตตา และความปรารถนาดีต่อผู้อื่นให้พ้นทุกข์ ดังนั้นการทำพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องขวัญ จึงเป็นการแสดงหลักพรหมวิหาร 4 ได้อย่างชัดเจน เพราะเมื่อสังเกตจากความเชื่อเรื่องขวัญ ทุกคนจะเชื่อว่าเมื่อใดที่บุคคลนั้นขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัวหรือขวัญไม่อยู่กับสิ่งใด ๆ สิ่งนั้นก็จะมีผิดปกติ เพื่อปรารถนาให้สิ่งนั้น ๆ กลับมาเป็นปกติหรือมีสภาพดีขึ้นก็ต้องแสดงความรักความเมตตาออกมา โดยให้มีการเรียกขวัญให้กลับคืนมาเป็นปกติสุข สำหรับหลักพรหมวิหาร 4 ที่มีอยู่ในความเชื่อพิธีกรรมและวรรณกรรมนั้นมีดังนี้คือ

- 3.1 เมตตา คือการแสดงความรักความปรารถนาดีด้วยเมตตา
- 3.2 กรุณา คือการสงสารช่วยเหลือเพื่อผู้อื่นได้พ้นทุกข์
- 3.3 มุทิตา คือการแสดงความยินยอมชื่นชมยินดีกับความสุขของผู้อื่น
- 3.4 อุเบกขา คือรู้จักวางที่เฉยเผ่าดูหรือวางใจเป็นกลาง¹²

จากการศึกษาหลักจริยธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับขวัญมาทั้งหมดนี้ จะสังเกตได้ว่าหลักจริยธรรมที่จัดได้เป็นหลักใหญ่ต่อการพึงปฏิบัติในแง่การสร้างคามประนีประนอมระหว่างมนุษย์กับมนุษย์เอง และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต นั่นก็คือหลักในเรื่องการแสดงความเมตตากรุณาซึ่งกันและกันนั้นสามารถที่จะแสดงออกมาจากการเริ่มเห็นความสำคัญกับสิ่งต่าง ๆ โดยปรารถนาให้สิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์ พืช สิ่งของ ฯลฯ ได้อยู่ร่วมกันแบบไม่เอารัดเอาเปรียบกัน และพร้อมทั้งที่จะแสดงความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมเรียกขวัญประเภทต่าง ๆ ที่มีการจัดขึ้นก็เพื่อการแสดงความรักความเมตตากรุณาและความปรารถนาดีให้ทุกสิ่งทุกอย่างได้เกิดความสุขสมบูรณ์

ดังนั้นหลักจริยธรรมในเรื่องของความเมตตากรุณาจึงจัดได้เป็นหลักจริยธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการแสดงพฤติกรรมการอยู่ร่วมกับสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเป็นปกติสุข

¹² พระราชนิพนธ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 747.

5.2 แนวคิดทางจริยศาสตร์ในความเชื่อเรื่องขวัญ

ความเชื่อขวัญเป็นปรากฏการณ์ทางความคิดอย่างหนึ่ง ที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของชาวล้านนาที่เกื้อหนุนการเปลี่ยนแปลงของชีวิตนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย แทบจะกล่าวได้ว่าความเชื่อในเรื่องขวัญได้เกี่ยวพันกับชีวิตชาวล้านนามากที่สุด โดยถือให้เป็นพิธีอันเป็นมงคลกับชีวิตที่สำคัญ

ความเชื่อขวัญจัดได้ว่าเป็นความเชื่อที่มีมานานตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าปัจจุบันพิธีกรรมเรียกขวัญอาจจะถูกดัดแปลงประยุกต์ใช้ในรูปแบบอื่น เช่น นำมาใช้ในโอกาสการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองและการย้ายสถานที่เพื่อรับตำแหน่ง หรือแม้กระทั่งตามสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ก็นำไปจัดพิธีรับขวัญน้องใหม่ เป็นต้น

จากสาเหตุที่ชาวล้านนาเชื่อว่าขวัญมีอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่างนี้เอง จึงได้มีการจัดพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญขึ้นมาเพื่อที่จะบำรุงขวัญอันเป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวคิดในการปฏิบัติทางด้านจริยธรรม ที่ออกมาในรูปแบบการแสดงความรักอาทรพึ่งพาอาศัยกันและกัน ดังนั้นแนวคิดทางจริยศาสตร์ในความเชื่อเรื่องขวัญจึงได้จำแนกประเด็นที่จะศึกษาดังต่อไปนี้

5.2.1 ศึกษาสถานะขวัญกับผลกระทบพฤติกรรมทางด้านจริยธรรม

ด้วยความเชื่อว่าสถานะของขวัญเป็นพลังงานอย่างหนึ่งที่เสริมสร้างความสมดุลให้กับชีวิตและสรรพสิ่งต่างๆ ดังที่ได้อธิบายไว้ในบทที่ 4 เกี่ยวกับคุณลักษณะของ ขวัญ ว่าถ้าหากเมื่อใดสถานะขวัญ อ่อนกำลังลงก็จะส่งผลให้กายกับจิตขาดความสมดุลไปด้วย นั่นก็คือหากเมื่อใดที่ขวัญอ่อนกำลังลงจิตก็จะอ่อนไปด้วยเช่นเดียวกัน และเมื่อจิตอ่อนกำลังลงกายก็จะทำงานเชิงซ้ำไม่กระฉับกระเฉง ด้วยจากความเชื่อที่ว่าขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัวก็จะทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย หรือเกิดความท้อแท้ใจ แสดงว่าขวัญมีอิทธิพลต่อการทำงานของจิตและกายมาก หากตั้งคำถามว่า “ถ้าขวัญมีพลังอ่อนตัวลงจะมีผลต่อพฤติกรรมทางจริยธรรมของมนุษย์หรือไม่?” คำตอบก็คืออาจส่งผลกระทบหรือไม่มีผลกระทบต่อพฤติกรรมทางด้านจริยธรรมก็ได้ กรณีดังกล่าวนี้อาจต้องศึกษาแยกแยะภูมิหลังของบุคคล ดังตัวอย่างคนที่มีพลังขวัญเต็มเปี่ยมแต่กลับแสดงพฤติกรรมออกมาในทางผิดศีลธรรมหรือผิดกฎเกณฑ์ทางสังคมของตนเอง ดังนั้นการมีขวัญอยู่กับเนื้อกับตัวก็มิได้จะบ่งบอกถึงพฤติกรรมทางจริยธรรมที่ดีได้เสมอไป แต่ถ้าพลังขวัญอ่อน เช่น บุคคลที่ไม่เคยทำผิดศีลธรรม แต่วันนี้เกิดความรู้สึกขาดกำลังใจในการต่อสู้ชีวิตก็อาจจะส่งผลต่อการกระทำที่ผิดศีลธรรมได้ แต่ไม่ใช่ทุกกรณี

ดังตัวอย่าง ชาวจากหนังสือพิมพ์ข่าวสด ประจำวันจันทร์ที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2544 ได้เกิดเหตุการณ์สาวโรงงานเป็นโรคร้าย หดกำลังใจในการต่อสู้ชีวิต จึงปันกับเพื่อนว่าอยากฆ่าตัวตาย ในวันเกิดเหตุได้ใช้เชือกในล่อนผูกคอตายตนเองตายคาบนคานห้องพัก แล้วกะใช้มีดเชือดคอตัวเอง แต่มีคนมาช่วยไว้ทันเลยไม่ตาย¹³

จากตัวอย่างดังกล่าวนี้ จะสังเกตได้ว่าเมื่อใดก็ตามที่มนุษย์เกิดสภาวะขวัญอ่อน กำลังลง จนส่งผลต่อสภาพจิตใจขาดความเชื่อมั่น ไม่มีสมาธิ ไร้สติ และขาดกำลังใจ จนถึงขั้นเกิดอาการเครียดก็จะสามารถประพาศิทธิธรรมได้ในชั่วนั้น เช่น ฆ่าคนตาย ด้วยเหตุนี้อาจจะกล่าวได้ว่าสภาวะขวัญ ที่หดกำลังใจหรือพลังในการต่อสู้ชีวิตก็อาจเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่จะส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมทำผิดทางจริยธรรมและศีลธรรมได้เช่นกัน

5.2.2 พิธีกรรมขวัญกับแนวคิดทางจริยศาสตร์

ความเชื่อเรื่องขวัญจัดเป็นแนวความคิดที่อยู่ในระดับภูมิปัญญา (Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึงพื้นเพรากฐานความรู้ของชาวบ้านหรือเป็นความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงคือประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบทอดกันมา¹⁴

ในความเชื่อเรื่องขวัญนี้จัดเป็นภูมิปัญญาที่มีลักษณะศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวกับโลกทัศน์ชีวิตทัศน์และปรัชญาในการดำเนินชีวิตที่เป็นเรื่องของ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย อีกนัยหนึ่งภูมิปัญญาเรื่องขวัญ นี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างความสัมพันธ์ของคนกับโลกสิ่งแวดล้อม เช่น สัตว์ พืช และสิ่งที่ไม่มีชีวิตต่าง ๆ ดังนั้นจะสังเกตได้ว่าการจัดพิธีกรรมเรียกขวัญจึงถือเป็นวิธีการอย่างหนึ่งในส่วนของการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าแบบระดับภูมิปัญญาชาวบ้านของชาวล้านนา ดังนั้นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเรียกขวัญให้กลับคืนมา จึงถือได้ว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยนำทางศีลธรรมและความดีงามให้เกิดขึ้นกับจิตใจของมนุษย์อีกรูปแบบหนึ่ง

¹³หนังสือพิมพ์, ข่าวสด, (กรุงเทพฯ : ข่าวสด, 2544), หน้า 12.

¹⁴เอกสารรวมบทการสัมภาษณ์ล้านนาคดี, ภูมิปัญญาชาวบ้านล้านนา, (เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, 2533), หน้า 27.

ความหมายของพิธีกรรมขวัญ

พิธีกรรม หมายถึง การกระทำที่คนเราสมมติขึ้นเป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธี เพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ และเพื่อทำให้เกิดความสบายใจต่อการมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป

เนื่องจากมนุษย์เกิดมาไม่เหมือนกัน บางคนมีสติปัญญาสูง บางคนมีสติปัญญาน้อย บางคนมีสติปัญญาปานกลาง และบางคนมีสติปัญญาดำ สำหรับคนที่มีสติปัญญาสูงนั้นเมื่อเกิดปัญหาแก่ชีวิต ก็จะใช้วิธีการแก้ไขปัญหาวัยด้วยเหตุผลโดยการค้นหาสาเหตุ และเสริมด้วยการทำพิธีกรรมอันเป็นการสร้างความมั่นใจอีกทอดหนึ่ง พิธีกรรมขวัญจึงจัดเป็นวิธีการแก้ไขปัญหที่ชาญฉลาดอย่างหนึ่งของคนยุคโบราณในด้านการให้กำลังใจ สำหรับผู้ที่มีความอ่อนแอหรืออ่อนไหวต่อสถานการณ์ช่วงที่ชีวิตเกิดการเปลี่ยนแปลง ขณะเดียวกันพิธีกรรมเรียกขวัญหรือพิธีกรรมอื่น ๆ จึงจัดเป็นเทคนิควิธีการสอนศาสนาเพื่อช่วยเสริมสติปัญญาอีกรูปแบบหนึ่ง¹⁵

ลักษณะสำคัญของพิธีกรรมขวัญ

1. เป็นสื่อสัญลักษณ์แสดงถึงความเคารพ เช่น การกราบไหว้ การคำนับ เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความรู้สึกของผู้กระทำว่ามีความเคารพนับถือ นอบน้อม ยำเกรง เป็นต้น ขณะเดียวกันในพิธีกรรมจำพวกเครื่องอุปกรณก็จะมีแฝงความหมายต่างๆ ดังนี้เช่น

- “นํ้ามนต์” ถือได้ว่าเป็นการประพรมเอา “ธาตุทั้งสี่” คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ธาตุดินแสดงสัญลักษณ์ของภาชนะที่ใส่นํ้า ธาตุนํ้าแสดงสัญลักษณ์ของนํ้ามนต์ ธาตุลมแสดงสัญลักษณ์ของคาถาที่สวดเป่าเสก ธาตุไฟแสดงสัญลักษณ์เทียนที่เอาติดรอบภาชนะใส่นํ้า ทั้งหมดนี้จะใช้นํ้าเป็นสื่อนำไปสัมผัสกับร่างกายให้ซึมเข้าไปในร่างกาย เพื่อปรับหรือเสริมธาตุทั้งสี่ในกายให้แกร่งขึ้น

- “ไข่” กับ “ข้าวปั้น” หรือก้อนข้าว จัดไว้ในฐานะของอาหารใน “บายศรี” คำว่า บายศรีเป็นภาษาเขมร แปลว่า “ข้าวขวัญ” เมื่อเชิญขวัญมากินข้าว และไข่ซึ่งเป็นขอดอาหารในยุคนั้น ขวัญก็จะมาเข้าสู่ตัวแล้วถูกผูกไว้มิให้หนีอีก ดังนั้นไข่และข้าวนี้จัดไว้เป็นเครื่องล่อหรือเชิญขวัญมากกว่าที่จะแฝงสัญลักษณ์เป็นความหมายอย่างอื่น

2. เน้นเรื่องจิตใจเป็นสำคัญ ซึ่งโดยความเป็นจริงพิธีกรรมนั้นมีจุดมุ่งหมายใหญ่คือทำขึ้นเพื่อให้เกิดความสบายใจ เกิดกำลังใจ สาเหตุที่ทำพิธีกรรมก็เพราะเกิดความเชื่อในอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติเช่น ผีสงฆ์ เทวดา อำนาจจิต เป็นต้น การประกอบพิธีกรรมนั้นมีความหวังว่าสิ่งเหล่านั้นจะทำให้สมหวัง เช่น อยากรจะให้ข้าวในนาได้ผลดี ก็หวังว่าพระแม่โพสพจะช่วยคลบนันดาล

¹⁵สุเมธ เมธาวิทยากุล, สังคัปพิธีกรรม, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2532), หน้า 1.

ให้ผลผลิตข้าวเป็นอย่างที่หวังไว้¹⁶ หรือเวลาป่วยไข้ก็มีความเชื่อว่าเป็นเพราะมีอำนาจผีสาธเทวดา หรือขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัว ก็หวังว่าอำนาจของน้ำมนต์หรือการเรียกขวัญจะช่วยให้ดีขึ้นและปลอดภัยจากความกลัวอำนาจมืดและสิ่งเร้นลับต่าง ๆ ได้

พิธีกรรมขวัญกับแนวคิดแรงจูงใจ (Motive)

คำว่า “แรงจูงใจ” หมายถึง สิ่งที่ชักจูงใจให้เราทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นความดีหรือความชั่ว นอกจากนี้แรงจูงใจอาจหมายถึงสาเหตุแห่งการกระทำหรือความรู้สึกที่เกิดความต้องการ

นักปรัชญาสายจริยธรรมได้ให้คำจำกัดความ คำว่า “แรงจูงใจ” ไว้ดังนี้

1. มิลล์ (Mill) แรงจูงใจ คือ “ความรู้สึกนั่นเอง ทำให้บุคคลลงใจทำ”
2. กรีน (Green) แรงจูงใจ คือ “จุดมุ่งหมายซึ่งชักนำไปสู่ความรู้แจ้ง”
3. แมคเคนรี (Mckenry) แรงจูงใจ คือ “สิ่งที่ชักนำไปสู่การกระทำกรรม นั้นคือ

ความคิดถึงจุดหมายปลายทางอันน่าปรารถนา”

4. มัวร์ ฮีด (Muir Head) แรงจูงใจ คือ “ความคิดถึงจุดประสงค์ที่บุคคลเลือกแล้วนี้เอง คือ แรงจูงใจที่แท้จริงในการกระทำ”¹⁷

โดยสรุป สิ่งที่เราเรียกว่าแรงจูงใจนั้นควรเป็นการกระทำที่มีเหตุผล มีจุดมุ่งหมายอันแน่นอน และบุคคลได้เลือกที่ดีจึงจูงใจให้กระทำ

เนื่องจากพิธีกรรมเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่มนุษย์จัดขึ้นเพื่อสร้างแรงจูงใจต่อการกระทำดีหรือชั่ว สำหรับพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญของล้านนา ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมเรียกขวัญ พิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ พิธีกรรมสืบชะตา พิธีกรรมอวยพร (ปิ่นพรโอกาสต่าง ๆ) พิธีกรรมผูกข้อมือ เป็นต้น พิธีกรรมเหล่านี้โดยแท้จริงมีจุดมุ่งหมายในการสร้างกำลังใจ เพื่อเป็นส่งเสริมแรงจูงใจหรือโน้มน้าวให้จิตใจให้เกิดสภาวะเป็นสุขมากขึ้น ดังนั้นสำหรับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ “ขวัญ” จึงถือได้เป็นพิธีกรรมที่สร้างความสุขให้แก่บุคคลและช่วยสร้างกำลังใจให้มั่นคงเข้มแข็งต่อการเผชิญกับทุกสิ่งที่จะเกิดขึ้นกับชีวิตต่อไป

สรุปได้ว่าการเรียกขวัญนั้นจะสมบูรณ์ก็ด้วยการจัดเตรียมอุปกรณ์ และสถานที่ให้คงามและถูกต้อง บรรยาการในพิธีเป็นไปด้วยความศีกคัก เพราะอาจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรมต้องใช้ความสามารถของตนเพื่อให้พิธีนั้นน่าเลื่อมใส ทั้งผู้คนที่มาก็มีหน้าที่ในการช่วยให้กำลังใจ

¹⁶สุเมธ เมธาวิทยกุล, สังคัปพิธีกรรม, หน้า 2.

¹⁷ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์, จริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ : ภาควิชาปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520), หน้า 40.

ในวันเตรียมอาหารสถานที่ ข้าวของ ส่วนบรรยากาศของวันจริงก็จะเต็มไปด้วยสีสัน ความสดชื่น และความปรารถนาดีนั้นย่อมมีส่วนทำให้ผู้ถูกเรียกขวัญรู้สึกว่าคุณเป็นบุคคลพิเศษ มีความดีใจที่เป็นศูนย์กลางในพิธีกรรมนั้น ดังนั้นสิ่งที่จะทำให้ผู้หนึ่งเกิดกำลังใจ หรือเกิดความเข้มแข็งของ “ขวัญ” เพิ่มขึ้นนั้นก็คือการแสดงความรักความห่วงใยของญาติพี่น้องที่มาพร้อมกันจัดพิธีกรรมให้

ดังนั้นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับขวัญจึงได้เป็นพิธีกรรมทางบวก (Positive) ต่อการเสริมสร้างแรงกำลังใจในการกระทำชีวิตที่ดีต่อไปในอนาคต จากการสังเกตพิธีกรรมทางด้านนาส่วนใหญ่จะต้องแทรกคำสอนทางศาสนาเพื่อเข้าไปเสริมแรงกระตุ้นหรือสร้างแรงใจให้บุคคลผู้สวดฟังได้เกิดแรงใจต่อความเข้าใจในหลักคำสอนศาสนาต่อการนำไปปฏิบัติดีปฏิบัติชอบด้วย

ระดับจริยธรรมและความสัมพันธ์ของบุคคลในพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญ

เมื่อศึกษาตามการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับ “ขวัญ” จะมีพิธีกรรมหลัก ๆ อยู่ 5 พิธีกรรมที่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกัน ซึ่งไม่สามารถแบ่งแยกออกจากกันได้ก็คือ

1. พิธีกรรมเรียกขวัญ
2. พิธีกรรมสะเดาะเคราะห์
3. พิธีกรรมสืบทอด
4. พิธีกรรมผูกข้อมือ
5. พิธีกรรมอวยพรในโอกาสต่าง ๆ

ในพิธีกรรมทั้งหมดนี้ถ้าจัดระดับของพิธีกรรม จะมี 2 ระดับ คือ

1. พิธีกรรมระดับบุคคล (ปัจเจกชน) หมายถึง พิธีกรรมที่จัดขึ้นจากความรัก ความเมตตากรุณาและเพื่อมีจุดมุ่งหมายให้กับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง โดยเฉพาะบุคคลที่ใกล้ชิด เช่น บิดามารดา ญาติพี่น้อง สำหรับพิธีกรรมเกี่ยวกับ “ขวัญ” ระดับนี้มีดังต่อไปนี้

- 1) พิธีกรรมเรียกขวัญลูกแก้ว (แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร)
- 2) พิธีกรรมเรียกขวัญผู้ป่วย (แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างญาติสนิทกับผู้ป่วย)
- 3) พิธีกรรมเรียกขวัญวัวควาย (แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้เลี้ยงกับสัตว์เลี้ยง)
- 4) พิธีกรรมสืบทอด (แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างญาติสนิทกับเจ้าชะตา)
- 5) พิธีกรรมผูกข้อมือ (แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผูกกับผู้ถูกผูก)
- 5) พิธีกรรมอวยพรในวันขึ้นปีใหม่ (แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้พร

กับผู้ขอพร)

2. พิธีกรรมระดับชุมชน (มหาชน) หมายถึง พิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อส่วนรวม หรือ กลุ่มบุคคลในบ้านเมือง เป็นต้น ลักษณะนี้จะเน้นให้เห็นถึงความรักความสามัคคีที่ร่วมมือกันในการจัดพิธีกรรมขึ้นเพื่อความสุขความปลอดภัยของส่วนรวม เช่น การสืบทอดบ้านเมือง การเรียกขวัญในโอกาสต้อนรับนักศึกษาใหม่ เป็นต้น

สำหรับพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญ ระดับนี้มีดังต่อไปนี้

- 1) พิธีกรรมการสืบทอดบ้านเมือง (แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนกับแหล่งชุมชนที่ตนอาศัยอยู่)
- 2) พิธีกรรมเรียกขวัญนักศึกษาใหม่ (แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มรุ่นพี่กับกลุ่มน้องใหม่)

จากการศึกษาระดับพิธีกรรมและจริยธรรมข้างต้นพบว่า เหตุปัจจัยของความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ล้วนมาจากความไม่รู้ของมนุษย์ และในบางครั้งชีวิตมนุษย์ก็เป็นไปตามอารมณ์ เช่น ความรัก ความเกลียด ความชื่นชม ความหวัง ความเชื่อ ความกลัว และอื่น ๆ ดังนั้นเรื่องของประเพณีพิธีกรรมถือเป็นเพียงการแสดงออก (Expression) ของอารมณ์ที่ตัวบุคคลและกลุ่มบุคคลได้นำมาเป็นวิถีของการดำเนินชีวิต จนกลายมาเป็นหลักความดีงามที่ต้องประพฤติหรือข้อห้ามที่ใคร ๆ จะต้องละเว้นระวัง¹⁸

5.2.3 คำเรียกขวัญกับหน้าที่ทางจริยธรรม

ในพิธีกรรมเรียกขวัญจะมีคำเรียกขวัญที่ถือเป็นหัวใจสำคัญที่สุดของพิธีกรรม คำเรียกขวัญที่ใช้ในพิธีกรรมเรียกขวัญส่วนใหญ่จะใช้โวหารของอาจารย์ว่าจะรวมเอาสิ่งที่เกี่ยวข้องทั้งหมดมาสร้างเป็นจินตนาการ และฝึกประสบการณ์นั้นให้แน่นอนอยู่ในความทรงจำและจิตใจได้สำนึกของเจ้าชะตา เพื่อให้เป็นการเก็บประสบการณ์นั้นไว้สืบสานต่อไป ขณะเดียวกันเมื่อศึกษาเนื้อหาคำเรียกขวัญพบว่าเนื้อหาคำเรียกขวัญค่อนข้างสอดคล้องตรงแนวความคิดทางด้านหน้าที่จริยธรรมของบุคคลที่พึงควรปฏิบัติซึ่งกันและกัน โดยหลักการดังกล่าวนี้ได้นำแนวคิดทางด้านการมองโลกและสรรพสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นสิ่งที่กลมกลืนกับตัวเอง โดยจะพยายามเชื่อมโยงสรรพสิ่งทั้ง

¹⁸ น้อย พงษ์สนธิ, จริยศาสตร์ปรัชญาว่าด้วยจริยธรรม, หน้า 23.

หลายยกให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง¹⁹ ในการประนีประนอมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสัตว์ มนุษย์กับพืช และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ

เมื่อกล่าวถึงความเชื่อและพิธีกรรมแล้วพบว่าสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ทางจริยธรรมอย่างชัดเจนคือคำเรียกขวัญ ซึ่งคำเรียกขวัญจะมีเนื้อหาสำนวนโวหารที่ไพเราะ โดยอาศัยหมอขวัญเป็นผู้กล่าว สำหรับหน้าที่ทางจริยธรรมที่ปรากฏในคำเรียกขวัญนั้นจะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทตามความสัมพันธ์ดังต่อไปนี้

1. คำเรียกขวัญกับหน้าที่จริยธรรมระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

ตามหลักการจัดประเภทของพิธีกรรมนั้น พิธีกรรมเรียกขวัญคนจัดเป็นประเภทพิธีกรรมเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสถานภาพ (Rites of Passage) ของมนุษย์ตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ จนกระทั่งตาย²⁰ ซึ่งในพิธีกรรมเรียกขวัญคนก็จะมีบทเรียกขวัญประเภทต่าง ๆ เช่น คำเรียกขวัญลูกแก้ว คำเรียกขวัญป่าวสาว และคำเรียกขวัญผู้ป่วย วัตถุประสงค์ของการจัดพิธีกรรมให้บุคคลดังกล่าวนี้ นอกจากจะเป็นการให้กำลังใจแล้วยังได้สอดแทรกหลักจริยธรรมและแนวคิดทางศาสนาไปด้วย

ดังนั้นจริยธรรมที่มนุษย์กับมนุษย์พึงควรปฏิบัติต่อกันนี้จึงออกมาในลักษณะของการแสดงถึงความรักใคร่ห่วงใยกันและกัน นอกจากนี้เนื้อหาของบทเรียกขวัญในแต่ละประเภทก็จะแทรกคำสอนเกี่ยวกับหน้าที่ทางจริยธรรมด้วย ต่อไปนี้จะขอยกตัวอย่างบทเรียกขวัญคนในล้านนาแต่ละประเภทที่ได้กล่าวถึงหน้าที่ทางจริยธรรมระหว่างบุคคลไว้ดังนี้

1.1 คำบทเรียกขวัญลูกแก้วในล้านนา

การบวชลูกแก้วตามประเพณีของคนในล้านนามักจะบวชกันก่อนเข้าพรรษาราวเดือนพฤษภาคม-มิถุนายนของทุกปี ซึ่งในสมัยก่อนที่จะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา บิดามารดาจะให้ลูกชายบวชเมื่ออายุได้ 7-8 ปีขึ้นไป แต่หลังจากมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติปี 2524 ไปแล้วนั้น การบวชลูกแก้วจะถือปฏิบัติกันเมื่อจบการศึกษาแล้ว

¹⁹เนื่องน้อย บุญเนตร, หน้าที่ทางจริยธรรมของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 7.

²⁰เอกสารรวมความ, ความเชื่อและพิธีกรรม : ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย-ไท, (เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมล้านนาจังหวัดเชียงใหม่, 2537), หน้า 10.

จุดมุ่งหมายของการบวชลูกแก้วนั้นก็เพื่อเป็นการตอบแทนพระคุณของ บิดามารดาที่ได้เลี้ยงดูมาตั้งแต่เล็กจนเติบโตขึ้นมา การบวชจึงเป็นการแสดงความกตัญญูทดแทนที่ที่มุ่ง จะเอาผลบุญกุศลช่วยพ่อแม่ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้วที่จะต้องคนรกได้ไปสู่สวรรค์²¹

ในแง่จิตวิทยาแล้วการที่เด็กต้องเปลี่ยนสภาพจากความเป็นอิสระกลายเป็น อยู่ในกรอบที่ต้องสำรวมในกิจแทบทุกอย่าง ย่อมจะทำให้เด็กหรือผู้จะบวชเกิดข้อยกหรือเกิดความ กังวลใจว่าอาจทำได้ไม่สมกับการกิจของนักบวช ช่วงนี้จึงทำให้ “ขวัญหาย” จำต้องมีกิจกรรม เรียก “ขวัญที่หาย” ให้กลับคืนมาและสร้างขวัญกำลังใจแก่ผู้จะบวช โดยการชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของ การได้ตอบแทนคุณบิดามารดาและการได้สืบศาสนา เมื่อศึกษาตามหลักทฤษฎีทางด้านจริยศาสตร์ แล้ว การบวชจะเป็นเรื่องของจิตสำนึกที่เพิ่งเกิดขึ้นต่อผู้ที่มีพระคุณอย่างบิดามารดา และกระทำการ ตอบแทนพระคุณ จิตสำนึกดังกล่าวนี้หมายถึง มโนธรรม (Conscience) ที่เกิดขึ้นมาจากความรู้สึก ว่าอะไรผิด อะไรถูก อะไรควร และไม่ควรวางไร มโนธรรมนี้เปรียบเสมือนเสียงจากสวรรค์ที่คอย บอกให้เราทราบว่าจะไรควรทำอะไรควรเว้น²² ดังนั้นการที่บุตรพึงตอบแทนพระคุณบิดามารดา การบวชนี้ถือได้เกิดจากมโนธรรมที่ตามกันมาจนเป็นประเพณีว่าชายใดเมื่อถึงวัยอันควรแล้ว พึง บวชเพื่อตอบแทนบุญคุณบิดามารดา เพื่ออันสืบสายของการบวชจะได้เป็นกุศลรองรับให้บิดามารดา ได้ขึ้นสวรรค์เมื่อสิ้นชีวิตลง

ในคำเรียกขวัญลูกแก้วประกอบด้วยการเตือนจิตสำนึกของผู้บวช ให้ สำนึกถึงความลำบากของบิดามารดาในเรื่องของความยากลำบากในการดูแลบุตรตั้งแต่ก่อน ปฏิสนธิรวมทั้งการอยู่ในครรภ์มารดาตลอดเรื่อยไปจนถึงในวาระการบวชครั้งนี้ ซึ่งในคำเรียกขวัญ จะมีการพรรณนาถึงภาระหน้าที่ของมารดาที่มีต่อบุตรต่างๆ ทั้งนี้ก็เพื่อจะให้ลูกแก้วที่กำลังจะเข้าสู่ สมณเพศได้เกิดความสำนึกถึงความรัก ความเมตตา พร้อมทั้งความทุกข์ยากลำบาก โดยความทุกข์ ยากของมารดานี้จะหมายถึงบทบาทและหน้าที่ทางจริยธรรมที่มารดาพึงปฏิบัติต่อบุตรของตน ดังมี การกล่าวบทบาทและหน้าที่ของบิดามารดาไว้เป็นตอน ๆ ดังนี้

ก. บทกล่าวถึงบิดาที่ต้องไปรับเอาวิญญูณของลูกมาปฏิสนธิในท้องของมารดา ดังตัว อย่างการพรรณนาในบทเรียกขวัญลูกแก้วตอนหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า

“ดูในหลายเดือนหลายปีหลายนาที่ขบเข้า
เพราะดวงจิตอันอำไพแห่งเจ้าควรเกิดแล้ว

²¹ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ชีวิตไทยชุดฮีตสิบสอง, (กรุงเทพฯ : อรุณสาธิตพิมพ์, 2537), หน้า 269.

²² ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, จริยศาสตร์, หน้า 161.

จึงสระเด็จพระเจ้าตั้งอยู่ในมัตถลึงค์กระหม่อมพอ

ได้เจ็ดวันถึงเทิงทัน

จึงกลาตสระเด็จพระเจ้าสู่ท้องพระแม่มารดา...²³ เป็นต้น

ข. กล่าวถึงความทุกข์ (บทบาทหน้าที่) ของมารดาขณะตั้งครรภ์

บทนี้จะมีคำกล่าวไว้ถึงความทุกข์ยากลำบากของมารดาที่ต้องอุ้มท้องจนร่างกายเดินเหินลุกนั่งลำบากเป็นเวลา 10 เดือน บางครั้งจะกินอาหารอะไรในช่วงนี้ก็ต้องระมัดระวังที่จะส่งผลกระทบต่อทารกในครรภ์ เช่นต้องระมัดระวังเรื่องการกินอาหาร การเคลื่อนไหว ฯลฯ ดังตัวอย่างการพรรณนาในบทเรียกขวัญลูกแก้วตอนหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า

“ยามเมื่อแม่นายจักลูกอย่าง เทียวในทางไกลไหนๆ

ลูกอย่างเปรียบเหมือนเอาค้อนหว่างกลางหา

เหมือนนั่งปาวลงห้วยหาด

คาใจจักขาดหิวลง...”²⁴ เป็นต้น

ค. บทกล่าวถึงความทุกข์ยากลำบากขณะเจ็บครรภ์

ก่อนคลอดนั้นมารดาจะมีอาการเจ็บปวดครรภ์มากจนถึงกับร้องไห้ครวญคราง มีเหงื่อไหลไหลหยอ หยอใจอึดอัด และมีอาการเวียนหน้ามืด ซึ่งในระหว่างที่มารดาเจ็บครรภ์จะคลอดนั้น²⁵ จะมีการเตรียมการอย่างโกลาหลไปหมด ทั้งการไปตามหมอตำแยมาทำคลอด การเตรียมสถานที่และเครื่องมือ เครื่องใช้ในการคลอด การเตรียมต้มน้ำเพื่ออาบน้ำทารกและการเตรียมอุปกรณ์เพื่อทารกแรกเกิด รวมไปถึงพิธีกรรมต่างๆ อันเนื่องมาจากการเกิด เป็นต้น และเมื่อผนวกกับความเจ็บปวดทรมานทรมานของแม่แล้ว ก็นับว่าเป็นเรื่องใหญ่ที่จะต้องดำเนินการอย่างรวดเร็วและรอบคอบ ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ยากลำบากยิ่ง ดังตัวอย่างการพรรณนาในบทเรียกขวัญลูกแก้วตอนหนึ่งได้กล่าวไว้เป็นลำดับดังนี้

ช่วงมารดาเจ็บปวดครรภ์ “ทุกข์แท้ไซ้หอดี

เดมนาทิมารอด

สิบเดือนจอดเดมทัน

สามร้อยวันแปนเขต

สองพันสี่ร้อยยามบ่เสสแห่งดี

²³ นฤมล เรืองรังษี, คำเรียกขวัญลูกแก้ว : การศึกษาด้านรูปแบบและเนื้อหา, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2532), หน้า 107.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 165-166.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 166-167.

จึงมีลบกัมมัวตเข้ามาถูกพราดตีไฟ
 พระวินัยเจ้าจักมาใส่
 เปนลมใหญ่เดินเที่ยว
 พระมารดาเจ้าครางเสียว ๆ เหมือนใจจักขาด
 ขามเมื่อเจ้าหากอยู่ในโจง”²⁶ เป็นต้น
ช่วงคลอດออกมา
 ละท้องเปล้ามารดา
 เจาออกมาอินล้ำบาก...
 ลมคึดคั่งออกมาดัง
 ตัวแห้งเจ้าเตมไฟด้วยน้ำเสทั้ง
 ทั้งไขมันและจันเลือด
 นอกกลิ้งเกลือกอยู่มาพัง...
ช่วงเตรียมเครื่องใช้
 เอาจิ้งเอาแพรมาปกเอาเจ้ามีหลายผืน
 ผืนหนึ่งชื่อว่าศรีวิลาส เมืองลังกา...
 สมบัติทันทุกสิ่ง
 ช่างม้ามึงเงินคำ...
ช่วงอาบน้ำทารก
 ขามเมื่อเจ้าพ้นจากคัพพะมารดาแท้ดีหลี
 เอาจิ้งเอาเจ้าไฟขัดสีลูกเลี้ยง
 เนื้ออ่อนเกลี้ยงได้ฤาใส่ผ้ากาสา
ช่วงพรรณนาพิธีกรรม
 ขามนั้นนาทารกจิ้งจกร้องให้
 เอาจิ้งเอาดังมาใส่ไว้ว่าดูดี...
 มีพ่อเกิดแม่หลังมันมาเอาบ่ได้
 ตามปาเพณียังหัวคันใด
 เรียกร้องจะไจ้ว่าผีเหยผี
 คันสุไคร่ได้เด็กอ่อนน้อยคนนี้
 จूंมาเอาวันนี้ยามนี้
 คันพันวันนี้ยามนี้ไฟ
 บ่เป็นลูกเขาเปนลูกคนเรา...เป็นต้น²⁷

²⁶นฤมล เรืองรังษี, คำเรียกขวัญลูกแก้ว : การศึกษาด้านรูปแบบและเนื้อหา, หน้า 166.

ง. บทกล่าวถึงความทุกข์ยากลำบากของมารดาขณะอยู่ไฟ

เมื่อลูกถึงเวลาคลอดออกมาแล้ว ความทุกข์ของมารดาต่อมาก็คือต้องอยู่ไฟรักษาแผลที่เกิดจากการทำคลอดเป็นเวลา 1 เดือน ซึ่งระยะเวลานี้มารดาต้องอดทนในเรื่องการปฏิบัติตนเพื่อรักษาแผล โดยงดกินอาหารบางอย่าง อดสมุนไพรร และหลีกเลี่ยงกลิ่นสบัณต่าง ๆ ที่จะมผลต่อสุขภาพจิตและกายภายหลัง ซึ่งทางล้านนาเรียกว่า “ผิดเดือน” ผิดเดือนเป็นอาการของผู้ที่ไม่เคร่งครัดปฏิบัติตนขณะอยู่ไฟในการรักษาความสมดุลของร่างกาย เมื่อแก้ตัวมาอาการเหล่านี้จะส่งผลทำให้หงุดหงิดทางจิตใจได้ง่ายและเจ็บป่วยไข้ได้ง่าย ดังนั้นการอยู่ไฟของมารดาหลังคลอดบุตรต้องมีความอดทนหลายอย่าง เพื่อจะไม่ให้ตนมีอาการผิดปกติทางร่างกายและจิตใจภายหลัง ดังตัวอย่างการพรรณนาในบทเรียกขวัญลูกแก้วได้กล่าวไว้ว่า

“ยามเมื่อแม่นายอยู่กำเดือนไฟ

แม่นายก็มาอดอยากกลิ่น

แม่นายก็มาหิบบินแต่น้ำร้อนแม่บ่ยีนล้า

มาเป้นทุกข์ยามเมื่อแม่นายมาอยู่เดือนและอยู่กำ

ของกินใดดี ๆ ถ้า ๆ รสหวานเคมส้มฝาด

มีทั้งแกงหวานและอ่อนด้ม

มีทั้งพริกเขือและเกลือเค็ม

ของหวานเหม็นแม่เก็บได้สุดกลิ่นและสายคมได้”²⁸

จ. บทกล่าวถึงความทุกข์ยากลำบากในการเลี้ยงดูบุตรในวัยทารก (บทบาทหน้าที่) ของมารดาขณะเลี้ยงดูบุตร

การเลี้ยงดูบุตรที่กล่าวไว้ในบทเรียกขวัญลูกแก้วนี้จะแสดงให้เห็นถึงความทุกข์ยากขณะที่บุตรคลอดมาเป็นทารกจนกระทั่งเติบโต การกล่าวถึงความทุกข์ของมารดาในแต่ละตอนนี้จะเป็นการทำให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของมารดาที่ต้องเลี้ยงดูบุตรในแต่ละช่วงอายุ ดังคำเรียกขวัญลูกแก้วที่ได้กล่าวถึงการเลี้ยงดูบุตรในแต่ละวันไว้ดังต่อไปนี้

วัยทารก

ในบทเรียกขวัญตอนนี้จะกล่าวถึงความทุกข์หรือหน้าที่ของแม่ที่พึงปฏิบัติต่อลูกเมื่อยังเป็นทารก ซึ่งช่วงนี้แม่ต้องคอยทะนุถนอมเอาใจนมนมกล่อมลูกนอน จึงจำเป็นอย่างมากต่อการคอย

²⁷ นฤมล เรืองรังษี, คำเรียกขวัญลูกแก้ว : การศึกษาด้านรูปแบบและเนื้อหา, หน้า 167.

²⁸ นฤมล เรืองรังษี, คำเรียกขวัญลูกแก้ว : การศึกษาด้านรูปแบบและเนื้อหา, หน้า 168.

เอาใจใส่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการนอนหลับ การให้นม การอาบน้ำ การเปลี่ยนผ้าอ้อม การจับถ่าย
ดังตัวอย่างการพรรณนาในบทเรื่อกษวัญลูกแก้วตอนหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า

“คันว่านายร้องให้แม่ก็ลูกหอบอุ้มเข้ากินนม

แม่ก็มาจูบชมคมกระหม่อม

แม่ก็มากล่อมเข้านอนหลับ

เย็บการกับแต่เล็กแต่หน้อย ฯลฯ”²⁹ เป็นต้น

วัยอายุ 3 ขวบ

ช่วงนี้จะกล่าวถึงความทุกข์ในการแสดงให้เห็นถึงการเลี้ยงดูที่ค่อนข้างเหน็ดเหนื่อยทั้ง
กายทั้งใจเป็นอย่างมาก เพราะช่วงนี้บุตรกำลังซุกซนต้องเลี้ยงอันตรายค่อนข้างสูงทีเดียว นอกจากนี้
แม่ยังต้องคอยดูแลเลี้ยงดูลูกตั้งแต่ในเรื่องต่างๆ ดังนี้

1. ในเรื่องของการหาอาหารมาเลี้ยงดู
2. การหาเสื้อผ้ามาให้นุ่งห่ม
3. สอนกิจกรรมที่พึงกระทำ
4. คอยดูแลมิให้ลูกเป็นอันตราย

ดังตัวอย่างการพรรณนาในบทเรื่อกษวัญลูกแก้วตอนหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า

“สามขวบเพิ่งเหนียวแน่น

กำลังพอเล่นแหล่สนสอไพมา

พ่อแม่ก็มาเปนทุกข์ ร้อน

กังวลลูกรักสายใจในหล่นกลางถนน

ก็กลัว รอดชน และวิวควายเลยไล่กันมาอย่า

กลัวลูกรักเป็นอันตราย ฯลฯ”³⁰ เป็นต้น

ข. บทกล่าวถึงความทุกข์ยากลำบากของบิดามารดาเมื่อยามเลี้ยงดูบุตรตอนเจ็บไข้ได้

ป่วย

เด็กในช่วงนี้จะมีอาการเจ็บป่วยได้ง่าย ดังนั้นบิดามารดาจึงพึงคอยช่วยกันดูแลเอา
ใจใส่ โดยเฉพาะการพาไปหาหมอให้รักษา ขณะเดียวกันเมื่อยามหลับลูกร้องให้มีอาการเจ็บท้อง
ตอนกลางคืน บิดามารดาก็ต้องคอยเอายามาทาที่ท้องเพื่อให้ลูกหาย และยามเจ็บป่วยเป็นไข้ตัวร้อน

²⁹ นฤมล เรืองรังษี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 168.

³⁰ นฤมล เรืองรังษี, คำเรื่อกษวัญลูกแก้ว : การศึกษาด้านรูปแบบและเนื้อหา, หน้า 168.

บิดามารดาก็ต้องเปลี่ยนกันคอยดูแลอย่างใกล้ชิดเพื่อเอาผ้ามาคอยเช็ดตัวเพื่อจะได้ลดอาการไข้สูงๆ ของลูก ดังมีตัวอย่างการพรรณนาไว้ในเรียกขวัญลูกแก้วว่า

“คันว่าลูกรักเจ็บป่วยไข้ พ่อแม่ก็เปลี่ยนกันไผหยา

คันว่าลูกรักเจ็บหูและตา พ่อแม่ก็อดสาลมลาอยู่เอื้อ

คันว่าลูกไข้เนื้อร้อน พ่อแม่ก็เปลี่ยนกันโลมกันเล่า ฯลฯ”³¹ เป็นต้น

จากการศึกษาบทบาทหน้าที่ของบิดามารดาในบทเรียกขวัญลูกแก้วทั้งหมดนี้ พอจะสรุปได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรนี้ถือเป็นความสัมพันธ์อันลึกซึ้งที่แสดงให้เห็นถึงความรัก ความเมตตา ความห่วงใย เอาใจใส่ ให้ความคุ้มครอง ไม่มีจิตใจเกลียดชัง อาฆาต พยาบาท หวังแต่ปรารถนาให้บุตรเป็นคนดีมีศีลธรรม มีจิตใจหวนไหวไปกับบุตร มีความรู้สึกว่ายอมตายแทนบุตรได้ สถานะนี้เรียกว่า “บุญคุณ” ของบิดามารดาซึ่งเมื่อใดที่มีบุญคุณอันนี้อยู่ภายในจิตใจก็จะมีผลผลักดันให้มีการให้กำเนิด ให้การเลี้ยงดูขึ้นเมื่อบุตรรู้ว่าบิดามารดามีพระคุณต้องตอบคุณ

ส่วนหลักจริยธรรมทางพุทธศาสนา ถือว่าการทดแทนพระคุณบิดามารดาอย่างสูงสุดนี้ ได้แก่ การบวช ซึ่งการบวชนี้ถือเป็นคุณธรรมขั้นสูงที่บุตรพึงตอบแทนให้กับบิดามารดา แต่การบวชนั้นต้องเกิดจากจิตใจรู้คุณของเขาเองโดยไม่ใช่อยู่งบังคับจากสังคม จริยธรรมระดับนี้จะจัดเป็นจริยธรรมเพื่อการสำนึกส่วนตัวของเขาเอง แม้ว่าพฤติกรรมของบุคคลจะอยู่ภายใต้ กฎหมาย กฎสังคม แต่พฤติกรรมทางจริยธรรมนั้นจะอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ที่ตัวบุคคลผู้นั้นเลือกว่าสมควรและเหมาะสมกับการยอมรับด้วยจิตสำนึกของตน³² ดังจะเห็นว่าผู้บวชจะตัดสินใจบวชก็ย่อมเกิดมาจากการตัวของผู้นั้นเองที่เห็นถึงคุณค่าของการบวชเพื่อทดแทนพระคุณบิดามารดาเหล่านี้จึงจะถือว่าเป็นความกตัญญูที่แท้จริง

1.2 บทเรียกขวัญบ่าวสาวในล้านนา

การแต่งงานจัดเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการสร้างครอบครัว การแต่งงานจะเริ่มขึ้นได้ก็ต่อเมื่อฝ่ายชายไปขอพบฝ่ายหญิงก็จะมีพิธี “ไปเลียบ” โดยฝ่ายชายจะส่งผู้ใหญ่ไปพูดจาติดต่อกัน ในวันนั้นอาจจะยังไม่มีคำตอบหรือการให้คำมั่นสัญญาใด ๆ เพราะพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะต้องไปลองถามฝ่ายหญิงดูเสียก่อน ว่าพร้อมที่จะแต่งงานหรือไม่ ซึ่งก่อนหน้าที่ฝ่ายชายอาจจะมาขอหรือบอกกล่าวกับฝ่ายหญิงนั้น ฝ่ายชายและหญิงก็ได้รู้จักกันและคบหากันมาแล้วช่วงหนึ่งจึงจะมาตกลงแต่งงานกัน

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 169.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

การแต่งงานถ้าหากวิเคราะห์ตามลักษณะทั่วไปจะเห็นได้ว่าคนทั้งสองเกิดความปลื้มปิติใจที่จะได้อยู่ร่วมกัน หรือที่ได้แต่งงานกันมากกว่าจะมองว่าเป็นเรื่องของขวัญหายจนต้องมีการเรียกขวัญ แต่เมื่อวิเคราะห์ลึกลงไปแล้ว ก็น่าเป็นเรื่องทำให้ “ขวัญหาย” เช่นกัน เพราะงานแต่งงานนี่จะเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงว่า คนทั้งสองกำลังจะเริ่มถูกผลักดันให้ชีวิตต้องได้รับความรับผิดชอบอย่างใหญ่หลวง ทั้งการครองเรือน การเลี้ยงดูตอบแทนบิดามารดา และการของการเป็นพ่อบ้านแม่เรือน ซึ่งทั้งคู่ยังไม่เคยได้รับรู้มาก่อน ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการสร้างความยากลำบากอย่างหนึ่ง ที่ทั้งสองต้องปรับเปลี่ยนตนเองจากที่เคยเป็นคนโสด ต้องมาปรับเปลี่ยนนิสัยส่วนตัวของคุณเพื่อผู้อื่นที่ต้องมาอยู่ร่วมกันชั่วชีวิต จึงถือได้ว่าเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยหลักทางจริยธรรมที่พึงมีต่อกันนำมาปฏิบัติ³³ ดังสำนวนสุภาษิตทางล้านนาที่ได้กล่าวไว้ถึงหลักการอยู่ร่วมกันของผัวเมียว่า

“ผัวนับถือเมีย เงินค่าเต็มเยี่ยงก็เลี้ยง
เมียนับถือผัว เงินค่ากองเต้าหัวก็เลี้ยง”³⁴

ความหมายคือถ้าสามีไม่นับถือภรรยาแม้มีทองคำเต็มยั้งข้าวก็หมด ภรรยาไม่นับถือสามีแม้มีทองคำกองเต้าหัวก็หมด เป็นภาษิตที่สอนสามีภรรยาต้องมีความเข้าใจกัน ให้เคารพนับถือเชื่อใจกันจึงจะครองชีวิตอยู่ด้วยกันยืนนานอย่างมีความสุข³⁵ ด้วยเหตุนี้การแต่งงานทางล้านนาจึงต้องมีการทำพิธีเรียกขวัญบ่าวสาวเพื่อให้ขวัญของคู่บ่าวสาวได้เกิดการเตรียมพร้อมต่อภาระหน้าที่อันหนักในการใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน

สำหรับหน้าที่ทางจริยธรรมที่แฝงอยู่ในบทเรียกขวัญบ่าวสาวนั้น จัดเป็นหน้าที่ทางจริยธรรมที่จะนำมาช่วยให้ความสัมพันธ์ของหญิงชายได้เกิดความเคารพยำเกรงต่อกันและกัน เพื่อที่จะนำความสุขสงบสู่ครอบครัวของตน ดังบทเรียกขวัญบ่าวสาวที่ได้กล่าวถึงหน้าที่ทางจริยธรรมของบ่าวสาวไว้ดังนี้

“เปนผัวเปนเมียกันแล้วอย่าผิดเถียงกัน
เปนโกลาน้อยอย่างอื้ออย่างอื่น
คันผัวเปนไฟหื้อเมียสายใจจูงเป็นน้ำเที่ยงเจริญดี
โกรธขงอันใดมีเล็กน้อยอย่าไฟฟุ้งพ่ายหนี

³³ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ชีวิตไทยชุดอีตฮอยเฮา, หน้า 87.

³⁴ จูติ ขยัน และคณะ, กำบ่าเก่าเล่าไว้, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539), หน้า 195.

³⁵ จูติ ขยัน และคณะ, กำบ่าเก่าเล่าไว้, หน้า 195.

หื้อพิจารณาหื้อคืดหื้อมันถูกค้อง
 อย่าไฟเป็นค้อนค้ำแข่งบ่เป็นมกคล
 มัดมือเจ้าทั้งสองคนคืดหื้อมีปราชญ์แผ่กว้าง
 อย่าไฟคืดร้างหื้อคืดเป็นผัวหนึ่งเมียเดียว
 ข้างผัวเมียคืดหื้อเจ้าอย่าเลงเหลียว
 จักทำอันใดคืดอย่าไฟตามใจเองเดียว
 หื้อปรึกษากันเนื้อเจ้า
 สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ
 รั้มมีที่ประการนี้เล่าอย่าได้ประมาทหลงลืม”³⁶

จากคำอธิบายในบทเรื่อกขวัณบ่าวสาวนั้นจะกล่าวถึงหน้าที่ของสามีและภรรยาที่พึงควรปฏิบัติต่อกันคือ ถ้ามีเรื่องทะเลาะกันนั้นก็ควรจะให้คนใดคนหนึ่งเป็นตั้งน้ำ นั่นก็คือเมื่อสามีร้อนมาพูดจารุนแรงก็ให้ภรรยาเป็นน้ำนิ่งไม่กล่าวคำต่อเพื่อให้เกิดความวุ่นวาย ขณะเดียวกันจะสังเกตว่าคำอวยพรที่ให้บ่าวสาวขณะผูกข้อมือนั้นได้กล่าวคำสั่งสอนอบรมในเรื่องของความรักที่ต้องอาศัยความประนีประนอมกันเพื่อให้เป็นผัวหนึ่งเมียเดียว ซึ่งหมายถึงการไม่คิดนอกใจกัน นั่นก็คือเมื่อใดก็ตามที่มีสถานการณ์ใด ๆ เกิดขึ้น ผัวเมียก็ไม่ควรตามใจตนต่อการกระทำที่ผิดต่อกัน ฉะนั้นทั้งสองควรปฏิบัติร่วมกัน โดยอาศัยหลักธรรมะทั้งสี่ ได้แก่ สัจจะ คือความซื่อสัตย์ ทมะคือข่มใจ ขันติคือความอดทน จาคะคือการรู้ว่าเป็นผู้ให้ซึ่งกันและกัน สำหรับหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในบทเรื่อกขวัณนี้จะเห็นได้ว่าหน้าที่ทางจริยธรรมที่สำคัญต่อการใช้ชีวิตคู่ที่ดีนั้นต้องอยู่ที่บุคคลทั้งสองได้ปฏิบัติในสิ่งที่ควรร่วมกัน โดยเฉพาะการปฏิบัติในเรื่องของความซื่อสัตย์ต่อกันและกัน เพราะจริยธรรมในข้อนี้หมายถึงการปฏิบัติตนเพื่อให้เกิดการไว้วางใจ ซึ่งเมื่อกล่าวถึงปัญหาความไว้วางใจกันนั้นจัดว่าเป็นปัญหาสำคัญมากสำหรับการรักษาความสัมพันธ์ของคนทั้งสองคนที่จะสามารถอยู่ร่วมกันได้โดยไม่แตกแยกได้ในอนาคต

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าบทเรื่อกขวัณบ่าวสาวได้สอดแทรกเนื้อหาให้ตระหนักในสิ่งที่ควรปฏิบัติต่อกันและกัน เพื่อเป็นการเตือนสติไม่ให้ประมาทต่อการใช้ชีวิตคู่ตนเอง

³⁶อุคม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, (เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543), หน้า 108.

1.3 บทเรียกขวัญผู้ป่วย

พิธีการเรียกขวัญผู้ป่วยเจ็บป่วยจัดขึ้นโดยเชื่อว่าเมื่อขวัญออกจากร่างแล้วจะทำให้เจ้าของร่างเจ็บไข้ได้ป่วย ดังนั้นเมื่อต้องการเรียกขวัญให้กลับคืนมาจึงต้องทำพิธีกรรมเรียกขวัญ³⁷

คำเรียกขวัญผู้ป่วยจะกล่าวถึงเนื้อหาที่ต้องการให้ขวัญของผู้ป่วยได้กลับคืนมา โดยจะมีสำนวนโวหารกล่าวพรรณนาอ้อนวอนให้ขวัญที่ออกจากร่างกลับมาและเพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่เจ้าของร่างที่เผชิญกับภาวะที่เลวร้าย³⁸ ดังนั้นในเนื้อหาคำเรียกขวัญจึงได้สอดแทรกให้เห็นถึงการแสดงถึงความรัก ความห่วงใย และความปรารถนาดีหวังจะให้เจ้าของร่างได้หายจากอาการเจ็บไข้ได้ป่วยทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยจะมีการกล่าวขอให้ขวัญทางกาย เช่น ขวัญแขน ขวัญเอว ขวัญนม ขวัญตีน ฯลฯ ให้กลับมามีครบ 32 ขวัญอย่างสมบูรณ์ แต่สำหรับตัวเลข 32 นี้ในความเห็นของผู้วิจัยนั้นตัวเลข 32 เป็นเพียงสัญลักษณ์แทนความหมายของความสมดุลและความสมบูรณ์มากกว่าที่จะยืนยันถึงอวัยวะต่าง ๆ ทางร่างกาย เพราะจะสังเกตได้จากการลำดับตัวเลขนั้น บางชนชาติหรือบางเผ่าพันธุ์ในกลุ่มคนไทยที่มีความเชื่อเรื่องขวัญก็ยังมีมากกว่า 32 ขวัญ การเรียกขวัญต่าง ๆ ไม่ว่าจะอยู่ที่ทิศทางใด สถานที่ สำหรับการอธิบายการตามหาขวัญว่าไปอยู่สถานที่ใดนั้น ตรงจุดนี้จะแสดงให้เห็นถึงการแสดงความรัก ความเมตตา ในระดับหนึ่งที่น่าจะหวังให้ผู้ป่วยหายจากอาการป่วย ดังจะสังเกตจากคำเรียกขวัญไว้เป็นบท ๆ ดังนี้

1.3.1 บทกล่าวแสดงความรักเพื่อให้ขวัญเจ้าของร่างสัมผัสกับสิ่งที่ดีงาม โดยให้พ้นจากเมืองผี ให้หมั่นทำบุญทำทาน ไว้เว้นอบายมุข และให้พักอาศัยในเรือนอยู่ที่เป็นสิริมงคลสงบสุข เป็นต้น ดังตัวอย่างคำเรียกขวัญได้กล่าวไว้ว่า

“ขวันเจ้าอย่าไพนั่งน้อยหน้าสู่เมืองผี
งู้หื้อคืนมาคั้งเก่า
หื้อเจ้าได้ทานแล้วทานเล่า
บุญนักรกว่าบุญเก่าหลาย
หื้อเจ้าได้เว้นเสียจากอบายทั้งสี่
หื้อเจ้ามาอยู่ที่เรือนมงคล... เป็นต้น”³⁹

³⁷ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ชีวิตไทยชุดอีตออยเฮา, หน้า 78.

³⁸ อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, หน้า 103.

³⁹ อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, หน้า 103.

1.3.2 บทกล่าวแสดงความรักเพื่อให้ขวัญกายกลับมาสมบูรณ์แข็งแรง เพื่อหวังให้สุขภาพกายของผู้ป่วยได้มีสุขภาพกายสมบูรณ์แข็งแรง โดยคำเรียกขวัญก็จะมีเรียกกล่าวไว้ถึงขวัญหู ขวัญแขน ขวัญเอว ขวัญนม ขวัญท้อง ขวัญแข้ง ขวัญตีน ขวัญเข่า ขวัญสายสะดือ ขวัญคิ้ว ขวัญนิ้ว ฯลฯ ให้กลับมาสมบูรณ์ 32 ขวัญดังเดิม ดังตัวอย่างคำเรียกขวัญได้กล่าวไว้ดังนี้ว่า

“ขวัญหูเจ้าจูงมาอยู่กับหูไว้ฟังธัมม์
หื้อมาทั้งขวันแขนล่าปล้องแก้ว
หื้อมาทั้งขวันแองแคว้แลเอวกลม
หื้อมาทั้งขวันถานานมทั้งคู่
ขวันท้องอยู่อย่าอดด้วยคำกิน
ขวันแข้งอย่าได้อดเที่ยวดินหม่นย้าย
ขวันตีนเจ้าอย่าแอ้วฝ้ายลีลา
สามสิบสองขวันเจ้าจูงมาดั่งเก่าเทอะเนื้อ...”⁴⁰

1.3.3 บทกล่าวการอ้อนวอนขอให้ขวัญเจ้าชะตาอย่าได้หนีไกลไป ณ สถานที่ใด ๆ เพราะสถานที่นั้น ๆ อาจจะทำให้ขวัญหลงทางหรืออาจหายไปจนเข้าไปในสถานที่อันตรายจนอาจมีเหตุให้ชีวิตเจ้าชะตาตายได้ ดังนั้นคำเรียกขวัญผู้ป่วยตอนหนึ่งจึงได้กล่าวไว้ดังนี้ว่า

“ขวันเจ้าอย่าไปหลงเสียดั่งคำสรอกห้วย
ที่รู้ง้าวกนกกล้วยที่ป่าไม้บ่มีคน
ขวันเจ้าอย่าไปอยู่กลางเดือนดาวยังฟ้า
ขวันเจ้าจูงหื้ออว้ายหนัคินมา เนื้อขวันเจ้าเนื้อ...”⁴¹

เมื่อได้ศึกษาถึงรายละเอียดทั้งหมดในคำเรียกขวัญผู้ป่วยแล้ว พบว่า เนื้อหาที่สอดคล้องในเรื่องของจริยธรรมโดยภาพรวมแล้วจะชัดเจนในเรื่องหลัก ๆ คือ การแสดงความรัก ความเมตตาจิตที่มนุษย์พึงควรกระทำแก่มนุษย์ด้วยกันในยามที่เห็นบุคคลอื่นเป็นทุกข์ ซึ่งเมื่อศึกษาให้ลึกซึ้งในเรื่องของจริยธรรมในระดับนี้จะพบว่าหลักของความเมตตาที่มนุษย์พึงมีให้แก่กันและกันนี้ ถือเป็นหลักจริยธรรมที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาจริยธรรมในระดับอื่น ๆ ต่อไป

⁴⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 104.

⁴¹อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, หน้า 104.

2. คำเรียกขวัญกับหน้าที่จริยธรรมระหว่างมนุษย์กับสัตว์และพืช

คนไทยในถิ่นอื่นๆ และคนไทยชาวล้านนาทั่วไปได้ปลูกฝังความคิดแก่สังคมของตนในการมองโลกแบบองค์รวมนั้นก็คือการนำเอา “มนุษย์” “สัตว์” “พืช” และสิ่งต่าง ๆ มารวมให้ความสำคัญในลักษณะการอิงอาศัยกันและกัน ซึ่งโลกทัศน์แบบนี้ได้รับอิทธิพลจากพุทธปรัชญาอันเป็นหลักคิดที่ชาวไทยได้เคารพนับถือ โลกทัศน์ของพุทธปรัชญานั้นเป็นโลกทัศน์แบบองค์รวมที่มองว่าการเปลี่ยนแปลงจุดใดจุดหนึ่งย่อมมีผลต่อภาพรวมทั้งหมด⁴² จากโลกทัศน์แบบพุทธปรัชญานี้ได้ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์มิได้เป็นศูนย์กลางของโลกเพื่อให้สิ่งอื่นเข้ามารับใช้ แต่สรรพสิ่งสำคัญเท่า ๆ กันและต้องพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ว่า “มนุษย์” “สัตว์” “พืช” และ “สิ่งอื่น ๆ ที่ไม่มีชีวิต” ต่างก็จะสนับสนุนความมีอยู่ของกันและกันทั้งสิ้น⁴³

ทัศนะการมองโลกในลักษณะข้างต้นนี้จะส่งผลต่อความเชื่อเรื่องขวัญ ของชาวล้านนาในลักษณะการสร้างจิตสำนึกแก่มนุษย์ให้เห็นความสำคัญของสิ่งต่าง ๆ และเมื่อได้ศึกษาวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญจึงพบว่าตัววรรณกรรมเองก็ได้พยายามสอดแทรกเนื้อหาทางจริยธรรมให้มนุษย์ปฏิบัติอย่างเหมาะสมต่อสัตว์ ในฐานะที่สัตว์มีความรู้สึกเช่นเดียวกับ “พืช” และ “สิ่งต่าง ๆ” ในฐานะที่เป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับมนุษย์

การวิจัย พบว่ามีวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมอยู่ 2 อย่างที่มนุษย์เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม คือบทเรียกขวัญสัตว์ (วัว ควาย ช้าง) และบทเรียกขวัญพืช (ข้าว) ซึ่งการเรียกขวัญวัวควาย อาจเป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อ “แก้เงิน” กับสิ่งที่ตนได้ทุบตีสัตว์ไป สำหรับแนวคิดนี้ได้อาศัยแนวคิดทางพุทธศาสนาในเรื่องไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น แต่ยังคงบังคับแรงงานสัตว์โดยจำเป็นต้องใช้วัวควายไถนา ส่วนการเรียกขวัญข้าว จัดทำขึ้นเพราะความห่วงใยว่าข้าวจะหมดหรือหมดเร็ว ด้วยการทำเป็นเรื่องที่ยากลำบาก การเรียกขวัญข้าวจึงน่าจะเป็นการปลอบขวัญผู้ทำนามากกว่า นั่นก็คือปลอบขวัญผู้ทำนาให้เกิดกำลังใจต่อการทำนาโดยไม่ให้เกิดความผิดพลาดใดๆ เพราะชาวล้านนาส่วนใหญ่จะทำพิธีเรียกขวัญเฉพาะหลังเก็บเกี่ยวเท่านั้น แต่จะไม่ทำขณะปลูกหรือขณะต้นกล้ากำลังขึ้น

2.1 บทเรียกขวัญสัตว์กับหน้าที่ทางจริยธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อสัตว์

ความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” ของชาวล้านนา นอกจากให้ความสำคัญแก่มนุษย์ดังกล่าวนั้นแล้ว ยังได้ให้ความสำคัญกับสัตว์ เช่น วัว ควาย ช้าง ที่มนุษย์ไปจับมาจากป่านำมาใช้

⁴²เนื่องน้อย บุญเนตร, จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), หน้า 176.

⁴³เรื่องเดียวกัน, หน้า 176-177.

งานอย่างทรมาณ ดังจะเห็นได้ว่าวัวควายได้อำนวยประโยชน์แก่ชาวนาเป็นอย่างมาก ช่วยให้ประหยัดค่าใช้จ่ายในการทำนา ช่วยให้ปุ๋ยและประโยชน์อื่น ๆ อีกหลายอย่าง

ควายมีความผูกพันกับชาวนาในชนบทอย่างยิ่ง จนทำให้ควายกลายเป็นสัตว์ที่มีศักดิ์ศรีได้รับการปฏิบัติอย่างดีจากชาวนาและทำให้ชาวนาถือว่าควายนอกจากเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายแล้ว ยังเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณอย่างหาที่เปรียบมิได้ วัฒนธรรมพื้นบ้านแบบตะวันออกที่ตั้งอยู่บนฐานของระบบจิตใจ คำนึงถึงคุณธรรม ศีลธรรม และน้ำใจ เป็นสำคัญ เป็นเหตุให้ควายได้ร่วมสร้างสรรค์สังคมชาวนาด้านอื่น ๆ ให้เจริญงอกงามสืบเนื่องกันต่อมา⁴⁴

เพื่อเป็นการปฏิบัติเชิงสำนึกคุณของสัตว์และขอขมาสัตว์ที่ถูกใช้แรงงานอย่างทรมาณมนุษย์จึงจัดพิธีเรียกขวัญสัตว์ขึ้นมา ซึ่งเมื่อศึกษาจากบทเรียกขวัญจะพบว่าการกล่าวชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่พึงปฏิบัติต่อสัตว์ เช่น ใช้แรงงานอย่างทรมาณและมีการล่วงเกินทางการและวาจา

ดังนั้นบทเรียกขวัญจึงได้กล่าวถึงพระคุณของสัตว์และความทุกข์ลำบากจากการใช้งานของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์ได้เกิดจิตสำนึกละอายใจต่อการกระทำไม่ดีของตน ดังนั้นจึงมีคำเรียกขวัญวัวควายตอนหนึ่งได้กล่าวไว้ดังนี้ว่า

“ผู้ข้าก็มารำเพิงคูดยงบุญคุณเจ้าทั้งสอง

ที่ได้กะทำการไถนาแล้วหื้อเลี้ยง

ผู้ข้ากลัวปนัวจิกมีมด้วยปาก

ที่ได้ใช้ทอนลากแลไถนา

เปล่งวาจาเขี่ยนคำ

คำที่ได้ใช้กินแรง

ผู้ข้าก็ขอขมาขโทษ

สองเจ้าตัวประเสริฐคือวัวแลควาย”⁴⁵ เป็นต้น

จากการที่มนุษย์ถือว่าชีวิตของสัตว์ก็คล้ายกับมนุษย์ย่อมมีความรู้สึก มีความโกรธ มีความเจ็บปวด พิธีกรรมเรียกขวัญสัตว์จึงได้จัดขึ้นเพื่อปลุกจิตสำนึกของมนุษย์โดยตรงเท่านั้น

สำหรับบทเรียกขวัญข้างจะกล่าวถึงหน้าที่ของมนุษย์ที่พึงกระทำต่อช้าง คือ การแสดงความรักความเมตตาต่อช้างที่ได้ถูกนำมาจากป่า บางครั้งช้างอาจจะตื่นกลัวกับสิ่ง

⁴⁴เอี่ยม ทองศิริ, ควายไทยสัตว์กตัญญูซึ่งกำลังถูกลืม, (กรุงเทพฯ : ดันอ้อ, 2534), หน้า 12.

⁴⁵อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, หน้า 129.

แปลกใหม่ที่ต้องมีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ต้องฝึกปฏิบัติไป ฉะนั้นการจัดพิธีกรรมเรียกขวัญช้างจึงเป็นการแสดงออกถึงการสร้างความคุ้นเคยกับช้าง โดยต้องแสดงความรักความเมตตา และยกให้ช้างมีความสำคัญในวันจัดทำพิธีกรรม ส่วนบทเรียกขวัญช้างก็ได้มีเนื้อหาแฝงให้เกี่ยวกับหน้าที่ที่มนุษย์พึงกระทำต่อสัตว์เลี้ยงของตน เช่น การแสดงความรักต่อช้าง เพื่อให้ช้างได้เกิดความอบอุ่นใจและไว้วางใจต่อผู้เลี้ยง เนื่องจากบางครั้งผู้เลี้ยงได้ทุบตีหรือมีเหตุอันทำให้ขวัญหายไปใน เป็นเหตุให้ช้างเจ็บป่วยหรือมีอันเป็นไป จึงต้องทำพิธีเรียกขวัญขึ้นเพื่อปลอบขวัญช้าง⁴⁶ และปลอบขวัญความทุกข์ด้วยในฐานะที่ต้องสัมพันธ์กับช้างซึ่งเป็นสัตว์ที่มีขนาดของตัวที่ใหญ่และอาจดุร้ายได้ เพราะเนื่องจากช้างส่วนใหญ่ได้ถูกนำมาจากป่า ดังนั้นการรับขวัญช้างมองในแง่จัดขึ้นเพื่อบุคคลโดยตรงก็ได้ เพราะมนุษย์โดยเฉพาะความทุกข์ต้องคลุกคลีคอยดูแลและฝึกช้างให้ทำหน้าที่ต่างๆ บางครั้งอาจทำให้ความทุกข์เกิดอาการขวัญหนีหวิวต่อการสัมพันธ์กับช้างเมื่อขณะฝึกช้างอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะช้างที่นำมาจากป่าซึ่งอาจจะเป็นอันตรายต่อตัวเองได้

ดังนั้นจึงสังเกตได้ว่าบทเรียกขวัญช้างจะมีเนื้อหาที่พยายามใช้คำกล่าวในลักษณะประนีประนอม โดยให้เห็นถึงความรักความเมตตา ถึงแม้ว่าคำเรียกขวัญช้างจะมีเพื่อบูชาไปที่ช้างก็ตาม แต่ในความหมายอื่นๆ ก็เพื่อต้องการจัดพิธีกรรมขึ้นเพื่อทั้งความทุกข์และช้าง โดยอาศัยความเชื่ออย่างเดียวกันว่า ช้างอาจจะได้รับพลังแห่งพิธีกรรมที่มีเสียงอันไพเราะที่หมอขวัญเรียกขวัญ และพร้อมกับพลังของกลุ่มคนที่มาบวงสรวงให้ความรักความเอ็นดูสัตว์ ตรงความลึกลับนี้อาจจะอธิบายยาก แต่ก็อาศัยความเชื่อเหล่านี้เพื่อให้มนุษย์พึงจำเป็นต้องปฏิบัติต่อสัตว์ ดังมีคำเรียกขวัญช้างกล่าวไว้ดังนี้ว่า

“ข้าก็พันผูกได้

เอาเข้ามาไว้เป็นช้างแก้วมิ่งมงคลดวงอาจ

เจ้าก็หากเป็นเชื้อชาติกษัตริย์พันธุวงศ์ประเสริฐแท้ดีหลี

หื้อขวันเจ้ามาอยู่สุขสงวนเที่ยงแท้

หื้อเจ้าอายุยืนได้พันปี

หื้อเจ้ามีฤทธิ์อำนาจ ฯลฯ” เป็นต้น

“เจ้าอย่าไปสรงอยู่ด้วยสผู้เรดและเสือสิงห์

เจ้าอย่าไปวิ่งอยู่ด้วยวอกค่างและกวางทราย

⁴⁶ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูลำปาง, พิธีกรรมเกี่ยวกับช้างในศูนย์ฝึกลูกช้างลำปาง, (ลำปาง : กิจเสรีการพิมพ์, 2536), หน้า 37-38.

หื้อเจ้าอยู่สบายกินเกล้า
 หื้อมาอยู่กับเจ้าร้อยชาวขวนเข้า
 พ่อบ่ปล่อยเจ้าไปไหน
 ไข่เจ็บใจและปวดท้อง
 ทุกข์โศกต้องอย่ามี
 หื้อมาอยู่สวัสดิ์เที่ยงเท่า”⁴⁷ เป็นต้น

จากบทเรียบทวิญญ์ที่กล่าวมาจะพบคุณธรรมสำคัญระหว่างมนุษย์กับสัตว์หลายประการ เช่น ความเมตตาความกรุณาที่มนุษย์ควรต้องมีโน้มน้าถึงต่อสิ่งต่าง ๆ โดยไม่ทำตนเองเหนือธรรมชาติ แต่ให้ทำตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เช่นนี้การดำรงอยู่ของโลกก็จะสามารถดำเนินไปอย่างปกติสุข

2.2 บทเรียบทวิญญ์พืชกับหน้าที่ทางจริยธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อพืช

ข้าวเป็นทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีส่วนสำคัญยิ่งในการกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ ในฐานะที่เป็นพืชอาหารประการหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวเอเชียได้บริโภคข้าวเป็นอาหารหลักมาช้านาน⁴⁸

ในเรื่องที่เกี่ยวกับพืชส่วนมากชาวตะวันออกจะยกให้ “ข้าว” เป็นพืชที่สำคัญต่อการใช้เป็นอาหารหลัก ข้าวจึงจัดได้ว่าเป็นทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีส่วนสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ โดยเฉพาะพฤติกรรมที่ต้องการได้ผลผลิตจากข้าว และขณะเดียวกันข้าวจัดเป็นพืชเศรษฐกิจที่ชาวนาหรือเกษตรกรพึงมีความคาดหวังต่อผลผลิตของข้าวแต่ละปี ดังนั้นการจัดพิธีกรรมเรียบทวิญญ์ข้าวขึ้นนั้นจึงมีจุดประสงค์หลักก็เพื่อมุ่งหวังให้ได้ผลผลิตข้าวที่ดีและมีจำนวนมากในแต่ละปี โดยการอาศัยให้ข้าวมีขวัญก็หมายถึงต้องการยกระดับข้าวให้เป็นสิ่งที่สำคัญจึงควรมีการทำพิธีเรียบทวิญญ์ข้าวและด้วยจากการเล็งเห็นความสำคัญของข้าว มนุษย์จึงยกให้ข้าวเป็นพืชที่สำคัญมาก แต่จะให้มนุษย์เห็นคุณค่าของข้าวที่ลืกลไปกว่าอาหารหลัก จึงได้นำเอาเทพเทวดาที่เป็นวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์มาเป็นผู้ปกป้องข้าว นั่นก็คือได้นำเอา “พระแม่โพสพ” มาเกี่ยวข้อง เพื่อช่วยเพิ่มคุณค่าที่มนุษย์ควรพึงปฏิบัติต่อข้าวอย่างทะนุถนอมหรือระมัดระวังต่อการให้บริโภค และเพื่อให้มนุษย์ได้เกิดความเคารพยำเกรงต่อการกระทำที่ผิดต่อข้าว ดังความเชื่อของคนสมัยโบราณว่า “หากใครเอาข้าวเหลือไปทิ้ง อนาคตภายภาคหน้าคนนั้นจะไม่มีกิน” เหล่านี้เป็นเพียง

⁴⁷ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, แปลจากใบลานวัดดอนแก้ว, คำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน.

⁴⁸เอี่ยม ทองดี, วัฒนธรรมข้าว : พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา, (นครปฐม : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 2537), หน้า 14.

การสร้างจริยธรรมอย่างหนึ่งเพื่อให้มนุษย์พึงปฏิบัติต่อพืช (ข้าว) ที่จัดเป็นสิ่งสำคัญของชีวิตมนุษย์ ในส่วนปัจจัย 4 ที่มนุษย์ขาดไม่ได้ตราบใดที่ยังมีชีวิตอยู่

จากการสร้างความสำคัญให้กับพืช (ข้าว) เปรียบเหมือนดังเป็นสิ่งมีชีวิต อย่างหนึ่ง และเป็นสิ่งที่มีความศักดิ์สิทธิ์มาก ก็เพื่อให้มนุษย์เกิดความตระหนักถึงพระคุณของข้าวที่ได้เลี้ยงชีพมนุษย์ในด้านใช้เป็นอาหาร ดังนั้นการยกให้ข้าวเป็นสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่งที่ทำให้ประโยชน์และมีบุญคุณแก่มนุษย์ จึงมีพิธีกรรมเรียกขวัญข้าวในพิธีกรรมนั้นก็จะมีการกล่าวคำเรียกขวัญในลักษณะเป็นคำอ้อนวอนขอให้ขวัญข้าวจงมาด้วยพร้อมพระแม่โพสพที่จะคอยช่วยคุ้มครองให้พันธุ์ข้าวได้เจริญงอกงามดี ดังคำเรียกขวัญข้าวตอนหนึ่งได้กล่าวให้เห็นถึงคุณค่าของข้าวไว้ว่า

“สารข้าวเป็นเจ้า ที่บุญหนักเกิดที่ศักดิ์บุญใหญ่...
ขวัญข้าวเอ๋ยมา สวัสดิ์นามะถ้าน้ำกำพร้าวแม่โพสพ...
ขวัญข้าวเหยแม่นางโพสพ หื้อนางหกลมาคินเดียวอย่าจ๊กขอ
เจิมนางเจ้าหล้าเร็วพลันแด่เตีอะ...”⁴⁹

เมื่อสังเกตจากคำขึ้นต้นในบทเรียกขวัญข้าวจะเป็นการแสดงให้เห็นถึงความชัดเจน โดยยกให้ข้าวมีความสำคัญมากสำหรับมนุษย์ ส่วนหน้าที่ทางจริยธรรมที่มนุษย์พึงกระทำต่อข้าวนี้ก็ขึ้นอยู่กับผู้ที่มีจิตสำนึกเท่านั้น โดยเฉพาะในกลุ่มชาวนาที่สัมผัสกับความรู้สึกรักของความยากลำบากในการผลิตข้าว แต่สำหรับผู้บริโภคที่จะรู้ถึงความสำคัญของข้าวในปัจจุบันหานี้ได้น้อยมาก ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ปัจจุบันพิธีกรรมเรียกขวัญข้าวนี้แทบจะไม่ปรากฏให้ชนรุ่นหลังได้เห็นอีกแล้ว

สรุปเมื่อศึกษาตามแนวคิดการมองโลกแบบองค์รวม คือ มนุษย์ สัตว์ พืช และสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลกจะสังเกตว่ามนุษย์ถ้ามองตามหลักการปฏิบัติหน้าที่ทางจริยธรรมที่มนุษย์พึงกระทำต่อสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ในความหมายนี้แม้มนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางของโลก แต่โดยภาพรวมทางด้านความมีอยู่ของทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเป็นไปได้โดยการอิงอาศัยกันมากกว่า นั่นก็หมายความว่าไม่มีสิ่งใดเลยที่มีอยู่โดยเป็นศูนย์กลางให้สิ่งอื่นเข้ามารับใช้ แต่ถ้าจะกล่าวว่าจิตสำนึกมโนกรรมเหล่านี้ใครควรเริ่มก่อน ก็น่าจะเป็นมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ที่มีสติปัญญา และมีศักยภาพในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ได้มากกว่าสิ่งอื่น ๆ ดังนั้นการสร้างจริยธรรมจึงเป็นเรื่องของมนุษย์ที่จะเป็นผู้ริเริ่มสร้างสรรค์กระทำสิ่งต่าง ๆ ให้มีสภาพที่ดี และมีการดำรงไปโดยนำมาซึ่งการพึ่งพาอาศัยกันอย่างสงบสุขต่อไป

⁴⁹พ่อน้อยจันทร์ จอมแปง, บ้านสันปูเลย, หนองแก้ว อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่.

ด้วยจากการศึกษาค้นหาหลักจริยธรรมที่ได้สอดแทรกอยู่ในคำเรียกขวัญ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะสังเกตได้ว่าเนื้อหาในคำเรียกขวัญลูกแก้ว บ่าวสาว ผู้บ่าว วัวควาย ข้าว จะมีหลักจริยธรรมทางพุทธศาสนาในแต่ละหัวข้อดังนี้ หลักทศ 6 หลักทศ 4 หลักอรรถประโยชน์ 3 หลักสารานิยมธรรม พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 หลักขรรยาวาธรรม 4 เป็นต้น สำหรับหลักจริยธรรม ทั้งหมดผู้วิจัยได้กล่าวนำเสนอรายละเอียดไว้ในส่วนคำนำของบทนี้แล้ว

5.2.4 อุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีกรรมเรียกขวัญกับแนวคิดทางจิตวิทยา

เนื่องจากพิธีกรรมเป็นเรื่องของการแสดงออกถึงความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งอย่างที่มีขั้นตอน อุปกรณ์ที่ใช้อยู่ในพิธีโดยทั่วไปจึงเป็นเรื่องของสัญลักษณ์ เป็นตัวแทนของความคิดและความเชื่อ⁵⁰

สำหรับอุปกรณ์ประกอบพิธีเรียกขวัญมีหลายอย่างและอาจจำแนกตามหน้าที่และจุดประสงค์ของสิ่งของนั้น ๆ ดังนี้

1. อุปกรณ์สำหรับผู้ประกอบพิธี ได้แก่ คำเรียกขวัญ
2. อุปกรณ์สำหรับเรียกขวัญให้กลับมา ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า ดอกไม้ ฯลฯ
3. อุปกรณ์สำหรับช้อนขวัญ ได้แก่ ทับทิม สวิง มีด ดาบ เขียว ฯลฯ
4. อุปกรณ์สำหรับพิสูจน์ว่าขวัญได้กลับมาแล้ว ได้แก่ ข้าวสาร ข้าวสุก หอยเบี้ย ไม้ไผ่เหลา ฯลฯ⁵¹

จากการศึกษาวิเคราะห์ในส่วนของอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีกรรมเรียกขวัญ ผู้วิจัยได้พบว่าการใช้อุปกรณ์เครื่องใช้เหล่านี้ เมื่อนำมาวิเคราะห์ตามหลักแนวคิดทางจิตวิทยาแล้วจะสังเกตได้ว่าการใช้อุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีกรรมจัดได้เป็นจริยธรรมในระดับประเพณีที่กลุ่มคนทุกสังคมเมื่อมีการจัดพิธีกรรมเรียกขวัญสิ่งที่มีคือ อุปกรณ์ประเภทบายศรี อาหาร เสื้อผ้า ฯลฯ หากขาดอุปกรณ์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือนำอุปกรณ์ที่ไม่ใช่ของเดิม เช่น เดิมใช้ “ไข่” มาเปลี่ยนเป็น “หิน” แทน ตามหลักจริยธรรมระดับประเพณีถือว่าผิดประเพณีเพราะจริยธรรมในระดับประเพณีนี้ การบ่งถึงความถูกต้อง ผิด ดี-ชั่ว หรือควร-ไม่ควร จึงอยู่ที่ประเพณี ซึ่งสิ่งใดถ้าถูกต้องกับการกระทำที่เคยถือประพฤติปฏิบัติกันมา สิ่งนั้นก็ได้รับการพิจารณาว่าถูกต้อง สิ่งใดตรงกันข้ามมนุษย์ไม่เคยปฏิบัติสิ่ง

⁵⁰วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์, วัฒนธรรมการพิธีทำขวัญของคนไทย, หน้า 83.

⁵¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

นั้นก็ผิด ดังนั้นจริยธรรมระดับประเพณีจึงเป็นจริยธรรมเฉพาะกลุ่ม มิใช่หลักสากลที่จะใช้ได้ทั่วไป⁵² ดังนั้นเมื่อวิเคราะห์ในเรื่องการใช้อุปกรณ์เครื่องใช้จะเห็นได้ว่าบางถิ่นใช้ต่างกัน เช่น ภาคเหนือใช้หมากเมี่ยง เพราะเมี่ยงชาวเหนือจะนิยมทานกัน ส่วนอีสานนำกะติบมาใส่ข้าวเหนียว เพราะชาวอีสานนิยมกระติบใส่ข้าวเหนียวมากกว่าชาวเหนือ⁵³ ด้วยเหตุนี้จริยธรรมของแต่ละถิ่นในเรื่องของการใช้อุปกรณ์เครื่องใช้จึงมีแตกต่างกันเฉพาะกลุ่มชน ซึ่งเมื่อใดถ้าหากพิธีกรรมเรียกขวัญภาคเหนือนำกะติบอีสานมาใส่ข้าว หรือนำอุปกรณ์อื่นที่ผิดแปลกไปจากที่เคยทำตามกันมาถือได้ว่าผิดประเพณีตามหลักจริยธรรมในระดับประเพณี

5.3 แนวคิดเรื่องความเมตตากรุณาในวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญ

วรรณกรรมประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญ ที่ผู้วิจัยได้คัดเลือกนำมาศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงแนวคิดทางจริยธรรมในวรรณกรรมที่นำมาศึกษาในครั้งนี้มีทั้งหมด 2 แบบหลัก ๆ ดังนี้

แบบที่ 1 วรรณกรรมประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญ (คำอ้อขวัญ)

1. คำเรียกขวัญคน จำแนกเป็น
 - 1.1 คำเรียกขวัญลูกแก้ว
 - 1.2 คำเรียกขวัญบ่าวสาว
 - 1.3 คำเรียกขวัญผู้ป่วย
 - 1.4 คำเรียกขวัญในโอกาสบุคคลเปลี่ยนแปลงสถานที่
2. คำเรียกขวัญสัตว์ จำแนกเป็น
 - 2.1 คำเรียกขวัญวัวควาย
 - 2.2 คำเรียกขวัญช้าง
3. คำเรียกขวัญพืช จำแนกเป็น
 - คำเรียก ขวัญข้าว
4. คำเรียกขวัญสิ่งของ (เรือน, เื่ออน) จำแนกเป็น
 - คำเรียกขวัญขึ้นบ้านใหม่

แบบที่ 2 วรรณกรรมประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ “ขวัญ” จำแนกเป็น

1. คำสะเดาะเคราะห์
2. คำสืบทะตา

⁵²น้อย พงษ์สนิท, จริยศาสตร์ปรัชญาว่าด้วยจริยธรรม, หน้า 21.

⁵³วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์, วัฒนธรรมการทำขวัญของคนไทย, หน้า 84-85.

3. คำปิ่นพร (คำอวยพรปีใหม่หรือโอกาสต่าง ๆ)

4. คำผูกข้อมือ

ต่อไปนี้ผู้วิจัยจะขอวิเคราะห์เนื้อหารายละเอียดของวรรณกรรมทางด้านความเมตตา กรุณาที่อยู่ในวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมเรื่อง “ขวัญ” โดยแบ่งแยกการอธิบายออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ความเมตตากรุณาระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

กลุ่มที่ 2 ความเมตตากรุณาระหว่างมนุษย์กับสัตว์

กลุ่มที่ 3 ความเมตตากรุณาระหว่างมนุษย์กับพืช

กลุ่มที่ 4 จริยธรรมระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต

กลุ่มที่ 1 วรรณกรรมที่กล่าวถึงจริยธรรมระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มีดังนี้

1. คำเรียกขวัญลูกแก้ว การกล่าวคำเรียกขวัญลูกแก้วนั้นได้กล่าวถึงการแสดงถึงความ รักความเมตตากรุณาของแม่ที่มีต่อลูก เหมือนดังต้องคอยดูแลลูกไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการนอน หลับก็ต้องกล่อมลูกให้นอนหลับดี เข้ามาก็ต้องกอดต้อนแต่เข้าก่อนที่ลูกจะตื่นต้องเอาเสื้อผ้าของลูก มาซักตากแดดแต่เช้ากลัวว่าผ้าลูกจะไม่แห้งไม่มีใส่เพราะเด็กทารกจะมีการขับถ่ายตลอดเวลา เพราะ ถ้าไม่มีผ้าอ้อมเปลี่ยนเด็กทารกก็จะเกิดผื่นได้ง่ายเป็นต้น บทนี้จะแสดงถึงความรักความ เมตตากรุณาต่อลูก โดยเกิดความห่วงใยกลัวว่าลูกจะตื่นมาร้องไห้หาแม่หรือกลัวว่าลูกต้องนอนแช่ อุจจาระหรือปัสสาวะนั้นเอง ดังตัวอย่างจากวรรณกรรมคำเรียกขวัญลูกแก้วได้กล่าวไว้ว่า

“แม่ก็มากล่อมเจ้านอนหลับ ยะการกับแต่เล็กแต่หน้อย

เพราะแม่ก็มีใจไฝ่ห้อยจำเรณูนา แม่ก็บ่ได้หลับเข้า ๆ และลูกขวย ๆ

เพื่อรักษานายลูกรักแม่คนดี เสื้อผ้ามีซักตาก

ขี้เยี่ยวรดรดเอา. นั่งจุกเหงาตลอดรุ่ง ฯลฯ”⁵⁴ เป็นต้น

2. คำเรียกขวัญคู่บ่าวสาว เมื่อกล่าวถึงคู่รักระหว่างบ่าวสาวที่ต้องมาใช้ชีวิตคู่กัน ซึ่งเป็นเรื่องยากลำบากในการปรับตัวระหว่างคนสองคน แต่ถ้าหากสองสามีภรรยารู้จักอาศัยความรักที่มีต่อกันนี้มาประนีประนอมกันในการอยู่ร่วมกัน ถึงแม้ว่าความรักแบบบ่าวสาวนี้เป็นความรักในรูปแบบ “พิศวาส” แต่ก็สามารถนำมาใช้ปรับให้เป็นความรักแบบเมตตากรุณาได้ คือให้มีความรู้สึกเกิด

⁵⁴ นฤมล เรืองรังษี, คำเรียกขวัญลูกแก้ว : การศึกษาด้านรูปแบบและเนื้อหา, หน้า 168.

ความห่วงใยกันและกันและรู้จักเป็นผู้ให้และผู้รับที่ดีต่อกัน ดังนั้นความรักระหว่างสามีภรรยา ถ้าจะอยู่ร่วมกันอย่างยืนยวนนั้นต้องอาศัยความรักแบบเมตตากรุณาต่อกันด้วย เพราะถ้าหากอาศัยแต่ความรักแบบพิศواسอย่างเดียวนั้น ความเป็นคู่ชีวิตที่จะอยู่ด้วยกันตลอดนั้นก็จีจางไปหรือเรียกว่า หมดความพิศวาสนั่นเอง ดังสังเกตตัวอย่างจากวรรณกรรมคำเรียกขานขวัญว่าสาวได้กล่าวไว้ว่า

“มดมือเจ้าทั้งสองคน คีห้อมีปรานีแผ่กว้างอย่าไพศิคร้าง...
 ลังจะ ทมะ ขันติ จาคะ ธัมมัสถีประการนี้เล่า
 อย่าได้ประมาทหลงลืม ฯลฯ”⁵⁵ เป็นต้น

3. คำเรียกขานขวัญผู้ป่วยไข้ ด้วยเหตุที่ญาติพี่น้องมีความปรารถนาอยากให้ผู้ป่วยมีอาการดีขึ้นนี้เองจึงมีการเรียกขานขวัญ ผู้วิจัยจึงถือว่าคำเรียกขานขวัญได้แฝงความรักความเมตตาที่มอบให้โดยอาศัยหมอขวัญ (อาจารย์) เป็นผู้สื่อให้ผู้ป่วยรับรู้ ดังจะสังเกตตัวอย่างจากวรรณกรรมคำเรียกขานขวัญผู้ป่วยที่ได้กล่าวไว้ดังนี้

“ขวัญเจ้าอย่าไพร้องรำให้อยู่วอย ๆ ขวัญดินรอยคี่ห้อมาอยู่งามแ่ง
 ขวัญเหล่าคี่ห้อมาอยู่เหล่างามงาม ขวัญขากี่ห้อมาอยู่ขาทั้งคู่
 ขวัญรูด้งคางขวัญแก้ม จูงห้อมารับเร็วผลันมาต่อมแฉ่ง”
 จูงห้อมาอยู่คางแก้มเปนอาจิน ขวัญดินนายอันท่องเทียวผ้าย
 ขวัญที่ยกย่างย้ายคี่ห้อมาอยู่ที่ไผ่ที่มัน จูงห้อมาอยู่ยืนยังเที่ยงเท้าหะเออเน้อฯ”⁵⁶

4. คำสืบทะตา ประเพณีสืบทะตาเป็นประเพณีที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของคนล้านนาอย่างแน่นแฟ้นสืบทอดกันมาแต่โบราณกาล การสืบทะตาจะทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่าพิธีสืบทะตานี้เป็นการต่ออายุทั้งของตัวเองและญาติพี่น้อง เมื่อวิเคราะห์ถึงจริยธรรมข้อเมตตากรุณาที่แฝงอยู่ วรรณกรรมคำสืบทะตา จะสังเกตได้ให้ถึงความปรารถนาที่ต้องการให้บุคคลพ้นเคราะห์ร้ายต่างๆ ขณะเดียวกันเพื่อศึกษาถึงจุดมุ่งหมายในการประกอบพิธีกรรมเนื่องจากมีความเชื่อว่าชะตาชีวิตของบุคคลนั้นมีความเป็นไปไม่เหมือนกัน บุคคลใดเกิดมาชะตาก็จะมีสุข ปราศจากทุกข์กังวลหรือโรคภัย ลักษณะนี้คือสภาวะ “ขวัญดี” ตรงกันข้ามถ้าผู้ใดโชคร้ายพบแต่ความทุกข์ความกังวล ไม่สบายกายและใจเรียกว่า “ชะตาดก” ในช่วงนี้จะมีเคราะห์⁵⁷ ดังนั้นการกล่าวคำสืบทะตาจึงการกล่าวออกมาเพื่อมุ่งให้บุคคลพ้นทุกข์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

⁵⁵ อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, หน้า 108.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

⁵⁷ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ชีวิตไทยชุดอีศออยเฮา, หน้า 153-154.

ก. ตอนกล่าวคำปิดเคราะห์

“กูจักแก้เคราะห์ให้ใหญ่ต่อเรือนแลบ้านตน
มีเคราะห์นอนคั่นฝืนร้ายอย่ามีเคราะห์
ฝืนจูงจ้วงควายอย่ามีเคราะห์อันเป็นหนักอย่ามี”⁵⁸ เป็นต้น

ข. ตอนกล่าวคำอวยพร

“หื้อมีมาด้วยวันนั้นมาด้วยมือ
หื้อมีเงินคำเต็มได้
หื้อมีข้าใช้เต็มเรือน
หื้อมีอายุยืนต่อเฒ่า”⁵⁹ เป็นต้น

5. คำปิ่นพร มีลักษณะเนื้อหาที่กล่าวถึงสถานการณ์ชีวิตและความเป็นจริงของมนุษย์ย่อมมีความสุขบ้างทุกข์บ้างปะปนกัน เกิดจากมีสาเหตุหลายประการ เช่น ความยากจน การถูกผู้มีกำลังมากกว่าเบียดเบียนข่มเหง แกร่งแยะเอาตามอำนาจของตนทำให้ผู้มีกำลังน้อย ด้อยโอกาสที่จะได้เป็นเจ้าของต้องมีชีวิตอยู่ด้วยยากลำบาก บางคราวก็ป่วยไข้ด้วยโรคต่าง ๆ สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งทุกคนจะมองข้ามไปไม่ได้ นั่นก็คือมนุษย์จะต้องมีกำลังใจคู่กันกับกำลังกายจึงจะอยู่ไปได้ กำลังกายสมบูรณ์เพราะมีปัจจัย 4 แต่กำลังใจจะมีขึ้นได้อย่างไร มีกรรมวิธีใดที่ทำให้กำลังใจมีขึ้นและคงอยู่อย่างสมปรารถนา ดังนั้นกำลังใจนั้นก็คือ “พร” พรคืออะไร ความหมายของพรมี 6 ประการ คือ

1. พร คือ สิ่งที่ดีที่สุด ประเสริฐที่สุด พรมีสภาพเป็นได้ทั้งนามธรรมและรูปธรรม
2. พร คือ ความสุข ความสมหวัง และความบริบูรณ์ ในทรัพย์สินศฤงคารทั้งมวล
3. พร คือ ความสมหวังทางวัตถุได้แก่ บุคคลผู้โชคดี มีคนเมตตาให้สิ่งนั้นสิ่งนี้เนื่องนิจ
4. พร คือ ช่วงหรือโอกาสที่ผู้อ่อนวัยกว่าหรือผู้น้อยได้รับหรือขอจากผู้อาวุโสหรือผู้มีอำนาจกว่าตน
5. พร คือ เครื่องตอบรับหรือตอบแทนที่ผู้รับมอบแก่ผู้ให้หรือผู้บริจาคทาน
6. พร คือ พาหะแห่งความดีที่จะนำไปสู่อิฏฐผลและวิญญผลให้แก่ผู้จากไปสู่ปรโลก ซึ่งเกิดจากพลังจิตที่ประกอบด้วยความดีของบุคคลผู้ให้ในโลกนี้
7. พร คือ ทักษิณานุญที่ส่งให้จิตวิญญูณ ผู้ระทมทุกข์ด้วยผลแห่งกรรมเวรให้พ้นไปสู่สุคติวิสัย⁶⁰

⁵⁸นิดา จันโทภาสกร, สืบชะตา : การศึกษาเชิงวิจารณ์วิทยานิพนธ์, วิทยาพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2526, หน้า 303.

⁵⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 304.

⁶⁰มณี พยอมยงค์, ปิ่นพร, (เชียงใหม่ : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2535), หน้า 1-3.

ส่วนคำว่า “ปัน” หมายถึง แบ่งให้ สละให้ เพื่อแผ่ให้ ดังคำสุภาษิตล้านนามีคำหนึ่งกล่าวไว้ว่า “ของกินลำ ปันกันกินคนน้อย กินคนเดียวช่างแค้น” (ของกินอร่อย แบ่งกันกินคน นิดละหน่อยเถิดถ้ากินคนเดียวจะรำลึก) ดังนั้น “คำปันพร” จึงหมายถึงการให้พร ทางล้านนาออกเสียงว่า “คำปันปอน” ในวรรณกรรมเกี่ยวกับคำปันพรจะกล่าวถึงสิ่งที่เป็นสิริมงคลต่างๆ เช่น ขอ ให้นุคคลนั้นมีความสุข มีโชค มีอายุยืนและมีกำลังใจความเชื่อมั่นมากขึ้น

คำปันพรจึงเป็นเครื่องหมายการแสดงความรัก ความเมตตา ความกรุณา ที่หวังอยากให้ผู้อื่นพ้นทุกข์อย่างหนึ่ง ขณะเดียวกันคำปันพรนี้ยังแสดงให้เห็นถึงการให้อภัยของผู้อาวุโส เมื่อผู้น้อยขอขมาลาโทษและมาขอพรในโอกาสขึ้นปีใหม่ของเมือง ซึ่งชาวล้านนาได้ยึดถือกันเป็นประเพณีรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ การให้พรของผู้อาวุโสจะพบว่าคำให้พรนั้นจะเป็นเครื่องหมายการแสดงออกจากจิตใจของผู้ให้พร โดยมีการกล่าวคำความปรารถนาดีให้ผู้อื่นพ้นทุกข์และให้ผู้ได้รับความสมปรารถนาในเรื่องต่าง ๆ ดังตัวอย่างจากวรรณกรรมคำปันพรดังนี้ว่า

ก. บทกล่าวการให้อภัยของผู้อาวุโส

ผู้ข้าก็มีธมมเมตตาอย่าหน้าปฤกษะรับเอาแล้ว

แม่นลูกหลานทั้งหลายได้กระทำ

ด้วยกายวจิม โนกัมมหลายหลาก...

แม่จักเปนจิกัมมโนกัมมในลูกต้อง

ลูกหลานทั้งหลายก็พร้อมถ้าจักมาขอสุมา

ผู้ข้าก็บ่หื้อเปนโทษาสักอย่าง...”⁶¹

ข. บทกล่าวการอวยพรปรารถนาให้ผู้ที่มาดำหัวพ้นภัยอันตราย

หื้อกระจำงล้าเลิศ

หื้อได้อายุเ็นสุขอายุหมื่นวันยืน

พ้นเสียจากยังสับพะกังวลอนตรายทั้งหลาย...”⁶²

6. คำมัดมือ ในการทำพิธีเรียกขวัญจะมีการผูกข้อมือด้วยด้ายอันวิเศษ ซึ่งอาจารย์ผู้ประกอบพิธีจะเป็นผู้ผูกให้ โดยการนำด้ายที่จัดทำขึ้นเพื่อผูกข้อมือที่เรียกกันว่า ฝ่ายใหม่มัด มาผูกให้เจ้าชะตา ฝ่ายนี้จะนำมาปั่นเป็นเส้น เรียกว่า ด้ายสายสิญจน์ เป็นด้ายที่พิเศษ⁶³

⁶¹อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, หน้า 92-93.

⁶²เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

การผูกข้อมือจะใช้ด้ายเป็นสัญลักษณ์ของความผูกพันระหว่างบุคคลและเป็นการผูกขวัญไว้กับเจ้าชะตา ดังนั้นสิ่งที่คนปฏิบัติต่อกันและกัน ในโอกาสต่าง ๆ ขณะที่ “ปิ่นพร” ให้กันจะใช้ด้ายสายสิญจน์ผูกข้อมือ โดยด้ายพิเศษนี้จะช่วยให้บุคคลที่ได้รับความหวัง ความสุข และกำลังใจขึ้นมา การผูกข้อมือจึงเป็นเครื่องแสดงออกถึงจิตใจของผู้วยพรที่มีความเมตตากรุณาได้ ดังตัวอย่างคำปิ่นพรดังนี้

“หื้อหลักล้อยพราจิบหาย ปลายมือเจ้าเปนอาวุธห้ำเยี่ยงเฝ้ารักษาตน
 สัพพอันตรายคืหื้อหายพราก เหมือนดั่งน้ำกลิ้งตกจากใบบัวนั้นแท้ดีหลี
 หื้อเจ้าได้อยู่ดีมีทิมาอายุหมื่นยืนยาว นั้นจูงจักมีเทียวแท้ดีหลี”⁶⁴

7. คำสะเดาะเคราะห์ ประเพณีส่งเคราะห์ของชาวล้านนามีปรากฏใช้กันมาตั้งแต่สมัยโบราณ ไม่มีหลักฐานระบุไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพียงแต่สันนิษฐานกันว่าเกิดแต่ครั้งที่มีการนับถือผีสงเทวดาของกลุ่มชนที่ได้มาตั้งถิ่นฐานในแคว้นล้านนาในยุคแรกเริ่ม ส่วนโอกาสที่จะประกอบพิธีกรรมส่งเคราะห์นี้จะทำเมื่อมีผู้เจ็บป่วยที่รักษาไม่หายหรือมีเคราะห์ร้ายประการใดประการหนึ่ง โดยมีความเชื่อว่าเมื่อได้กระทำพิธี “ส่งเคราะห์” แล้วจะทำให้ความเจ็บป่วยหรือเคราะห์ร้ายอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นให้บรรเทาหรือหลุดพ้นจากอันตรายหรือเคราะห์ร้ายที่เกิดขึ้นนั้นได้ ดังได้กล่าวแล้วว่าพิธี “ส่งเคราะห์” นี้จะทำต่อเมื่อสมาชิกคนใดคนหนึ่งของครอบครัวเกิดเจ็บป่วยชนิดที่ 3 วันดี 4 วันไข้เป็นประจำ หรือถึงทรุดหนักเป็นเวลานาน แม้รักษาเยียวยาตามหลักการแพทย์ แต่อาการก็ไม่ทุเลาเบาบางลง คงมีแต่ทรุดลง บังเกิดความทุกข์เวทนามกับผู้ป่วยและสร้างความสลดหดหู่ใจให้กับญาติพี่น้องจึงได้พยายามแสวงหาวิธีการใดก็ได้ที่จะทำให้ญาติพี่น้องที่เจ็บป่วยอยู่นั้นให้หายจากความทุกข์ทรมาน จนสุดความสามารถที่จะนั่งเฉยดูตายปล่อยไปตามยถากรรมนั้นก็ยอมเป็นไปไม่ได้⁶⁵

ดังนั้น ความรักของสมาชิกในครอบครัวที่แสดงออกในพิธีสะเดาะเคราะห์ จึงเป็นจริยธรรมที่มาจากจิตสำนึกภายในของญาติพี่น้อง พ่อแม่ ต้องการให้ผู้ป่วยหายจากความเจ็บป่วย ความทุกข์ทรมาน แม้ว่าวิธีการนี้จะเป็วิธีการทางไสยศาสตร์ที่ประยุกต์เอาพุทธศาสนานำมาผสมผสานกัน แต่ก็มีส่วนช่วยให้เกิดผลทางด้านกำลังใจสำคัญแก่ผู้ป่วย เมื่อสังเกตจากเนื้อหาในวรรณกรรมจะพบว่าในคำสะเดาะเคราะห์จะกล่าวถึงเคราะห์ต่างๆและอวยพรให้เคราะห์ต่าง ๆ หนีไปตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ อังคาร นั่นก็คือให้หนีออกจากนอกโลกไปจนถึง

⁶³ สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 1,088.

⁶⁴ อุดม รุ่งเรืองศรี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

⁶⁵ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ชีวิตไทยยุคอีโคโนมิก, หน้า 164.

ดวงดาวพระพฤษ์ พระสุกร และราหู เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันก็ขอให้เคราะห์ต่าง ๆ เหล่านี้จงตกไปในวันนี้ ดังตัวอย่างวรรณกรรมคำสะเดาะเคราะห์ดังนี้

“เคราะห์วันนี้พริกจูงหื้อหนีไกล หื้อหนีไปตามพระอาทิตย์พระจันทร์
 อังการฟ้าเสี่ยงแผ่นดินสูง จูงหื้อตกไฟกับพระพุทที่ปากกว้างคงสงัด
 จูงหื้อหนีไปตามพระพฤษ์ที่ขุกันธร แอ้วเหล้นเหี่ยวแหว่เวนสนุก
 จูงหื้อหนีไปตามพระสุกรที่ป่าดงมืดเส้า ที่พระพุทเจ้าบไว้ศาสนา
 จูงหื้อตกไฟตามราหูสุรินทไอศวร
 เคราะห์ต่าง ๆ นานาจูงหื้อตกไฟในวันนี้ยามนี้”⁶⁶

กลุ่มที่ 2 วรรณกรรมที่กล่าวถึงจริยธรรมระหว่างมนุษย์กับสัตว์ มีดังนี้

1. คำเรียกขวัญวักวาย: วักวายดังนั้นเป็นสัตว์ที่ถูกนำไปใช้งานในการไถหว่าน ขณะที่ที่ถูกใช้งานเจ้าของวักวายก็ต้องทบทวนว่ากล่าว ดังนั้นการที่มนุษย์จะแสดงถึงความเมตตา กรุณาต่อสัตว์ก็โดยการจัดพิธีกรรมเรียกขวัญขึ้นเพื่อเป็นการปลอบขวัญวักวายที่ได้ใช้แรงงานหนัก วัฒนธรรมพื้นบ้านแบบตะวันตกได้ออกได้ถูกตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบจิตใจที่ต้องคำนึงถึงคุณธรรมศีลธรรมเป็นสำคัญ⁶⁷ บทเรียกขวัญวักวายมีบทบาทต่อการอ่อนน้อมให้สัตว์ของคนได้เกิดความรู้สึกที่ดี โดยอาศัยพิธีกรรมแสดงออกในเรื่องของความรัก ความเมตตา กรุณาต่อสัตว์ ใส่ใจให้อ่อนที่เจ้าของได้เตรียมไว้ให้ เป็นต้น ส่วนท้าย ๆ ก็จะมีการกล่าวให้วักวายของตนมีอายุยืนยาว ดังคำเรียกขวัญวักวายดังนี้

“บัดนี้ข้า ผู้ข้าจักเรียกร้อง 32 ขวัญเจ้าโคณามหิงสา
 หื้อเจ้ามาอยู่สืบสร้างก่อสมภาร 32 ขวัญเจ้าหื้อได้มาอยู่สร้างขึ้นบานกับด้วยผู้ข้า
 อันเป็นมนุสสโลกหล้าเมืองคน 32 ขวัญเจ้าอย่าได้โสโคร้าหมอง
 32 ขวัญเจ้าหื้อได้มากินน้ำใสใบหญ้าอ่อนเขียวงาม”⁶⁸ เป็นต้น

⁶⁶ ไข่มุก อุทาวลี, จากหนังสือในงานครบ 90 ปี พระครูสิงหวิชัยสิริวิชัย, 2533.

⁶⁷ เอี่ยม ทองดี, ควายไทยสัตว์กตัญญูซึ่งกำลังถูกลืม, หน้า 12.

⁶⁸ อุคม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, หน้า 130.

2. คำเรียกขวัญช้าง: ในพิธีกรรมเรียกขวัญช้าง ควาญช้างจะได้มีโอกาสแสดงความรักความเอ็นดูต่อช้างเพื่อทำให้ช้างที่มึนกำลังมากและยังมีความดุร้ายตามสัญชาตญาณของสัตว์ป่ากลับกลายมาเป็นสัตว์เลี้ยงไว้ใช้แรงงานและทำให้คนไม่เคยเลี้ยงช้างได้รู้จักปลอบคอบเมื่อเข้าไปใกล้ช้าง⁶⁹

ดังนั้นการที่มนุษย์แสดงความรัก ความผูกพัน ความเมตตา กรุณาต่อสัตว์เลี้ยงโดยผ่านพิธีกรรมเรียกขวัญ จึงถือว่าเป็นการแสดงถึงจิตใจที่บ่งถึงความเมตตา กรุณาต่อสัตว์ เพราะถ้าเมื่อใดที่มนุษย์ยังมีการจัดพิธีกรรมเรียกขวัญอยู่ ก็แสดงให้เห็นได้ว่ามนุษย์ยังมีจิตใจที่มีความเมตตาต่อสัตว์อยู่ ซึ่งยกให้ช่างเปรียบช่างแก้ว เป็นต้น ดังจะสังเกตรรณกรรมเรียกขวัญข้างดังนี้

“ข้าก็ผันผุกได้ เอาเข้ามาไว้เป็นช่างแก้วมึงมงคลตัวของอาจ

เจ้าก็หากเป็นเชื้อชาติจันทน์ตัวประเสริฐแท้ดีหลี

ห่อขวัญเจ้ามาอยู่สุขสงวนเที่ยงแท้

ห่ออายุยืนได้พันปี ห่อเจ้ามีฤทธิ์อำนาจ”⁷⁰ เป็นต้น

กลุ่มที่ 3 บรรณกรรมที่กล่าวถึงจริยธรรมระหว่างมนุษย์กับพืช

คำเรียกขานข้าว: จากคำเรียกขานขี้หน่อจะเห็นได้ว่าข้าวเป็นสิ่งที่มีค่ามาก เป็นสิ่งสูงค่า และมีคุณค่าต่อมนุษย์ ข้าวเป็นอาหารหลัก คนไทยเชื่อว่าข้าวเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ มีจิตวิญญาณ มีเทพธิดา ชื่อว่า “แม่โพสพ” ประจักษ์ข้าว ข้าวสามารถให้คุณค่าแก่มนุษย์ได้ ข้าวเกิดขึ้นเพื่อเป็นอาหารให้มนุษย์บริโภคและเป็นพืชเศรษฐกิจสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งคนไทยและคนเอเชียทั่วไปมุ่งบริโภคข้าวเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้สามารถปฏิบัติธรรมบำเพ็ญกุศล สังคมเรามีเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ความเชื่อในสังคมไทยนั้น ไม่ได้มุ่งบริโภคข้าวหรืออาหารเพื่อแสวงหาความสุขจากรูปรสกลิ่นสีแต่อย่างใด การประดับ ประดิษฐ์ ตกแต่งอาหารที่บริโภคก็เพียงเพื่อสื่อแสดงให้เห็นคุณค่าความสำคัญ ความกตัญญู และความเคารพต่อข้าว¹ ดังนั้นคำเรียกขานข้าวในพิธีกรรมเรียกขานข้าวจึงเป็นการแสดงความกตัญญูรู้คุณค่าทางจิตใจ เพื่อให้เห็นคุณค่าของพืชและมนุษย์ควรเข้าใจว่าพืชแม้ไม่แสดงความรู้สึกให้ได้รับรู้ แต่พืชโดยเฉพาะข้าวมนุษย์ควรกรุณาโดยช่วยให้ต้นกล้าเจริญงอกงามดี โดยไม่ให้ถูกทำร้ายจากสิ่งอื่น เหตุนี้พิธีกรรมเรียกขานข้าวจึงมีขึ้นเพื่อแสดงการรู้คุณค่าและความกรุณาต่อข้าวนั่นเอง ดังคำเรียกขานข้าวดังนี้

“สาธุข้าวเป็นเจ้า

ที่บุญหนักเกิดที่ศักดิ์บุญใหญ่...

⁶⁹ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง, พิธีกรรมเกี่ยวกับช้างในศูนย์ฝึกลูกช้างลำปาง, หน้า 45.

⁷⁰¹ไพฑูรย์ คอกบัวแก้ว, แปลจากใบลานวัดดอนแก้ว.

⁷¹ เอี่ยม ทองดี, ข้าววัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง, หน้า 8-9.

ขวัญข้าวเอ๋ยมา

สวัสดิ์นามะกำเจ้ากำพร้าวแม่โพสพ...เป็นต้น

กลุ่มที่ 4 วรรณกรรมที่กล่าวถึงจริยธรรมระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต

คำเรียกขวัญขึ้นเรือนใหม่: คำเรียกขวัญจะมีความแตกต่างจากสิ่งอื่น ๆ เพราะเรือนเป็นสิ่งไม่มีชีวิต ฉะนั้นจริยธรรมในคำเรียกจึงไม่มีในเรื่องของความเมตตากรุณา แต่อาจจะมีในเรื่องของพฤติกรรมที่ควรกระทำของผู้ที่อยู่อาศัย ซึ่งเมื่อกล่าวถึงประเพณีการปลูกเรือนล้านนานั้นมีพื้นฐานมาจากปัจจัยหลายอย่างที่สืบต่อมาจากสังคมบรรพกาล เช่น การเชื่อความศักดิ์สิทธิ์และอำนาจแห่งธรรมชาติ ซึ่งหลายท่านอาจจะถือว่าเป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์ ภูตผีหรือโชคลาง ส่วนลึกๆ นั้นชาวล้านนาที่มีความเชื่อในการเคารพบูชาธรรมชาติประดุจดังเทพเจ้าและด้วยจากอิทธิพลของธรรมชาติให้สัมพันธ์กับกิจกรรมของมนุษย์⁷² การปลูกสร้างเรือนใหม่นั้นจึงสำคัญ ต้องหาไม้ดีและงามเพื่อให้เสามงคลเป็นเสาศักดิ์สิทธิ์ และเป็นมงคล เพื่อกันมิให้ตกมัน สำหรับการมีพิธีกรรมโดยช่างไม้ที่ชำนาญในทางไสยศาสตร์พอที่จะแก้เสนียดจัญไร ภาษาเหนือเรียกว่า “จีด” อันจะเกิดจากไม้เสานั้น⁷³ จากความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเสามีผลทำให้เกิดคุณค่าทางจริยธรรมแก่บุคคลที่อยู่อาศัย โดยให้มีความเคารพยำเกรงต่อกระทำที่ผิดหรือกระทำการไม่ควร ก็ต้องคำนึงถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อาศัยอยู่ในเสาเรือน ซึ่งความเชื่อที่ว่าประพุดผีเรือนก็จะลงโทษทำให้ป่วยไข้หรือทำให้นุกลนั้นมีอันเป็นไปและจากความเชื่อเรื่องเสาเอกที่เป็นเสาพิเศษสามารถอำนวยความเป็นสิริมงคล และเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อาศัยอยู่ตามเสา ถ้าคนในบ้านทำผิดประเวณีใด ๆ ก็ตามอาจจะถูกลงโทษให้ผู้นั้นเจ็บป่วยได้ โดยเฉพาะผีเฮือนจะเป็นผู้ลงโทษ ดังมีคำเรียกขวัญการสร้างเรือนใหม่ได้กล่าวไว้ดังนี้ว่า

คินงุ่นแล้วหื้อมั่งมูลมี

รุกขชาติเหล้ม 1 ชื่อเสานางเป็นคุณล้ำเลิศ

ฝนห่าแก้วเกิดปรากฏ

เต็มแถบยศล้ำเลิศเข้าของเกิดเนื่องนอง...

ฝูงคนพาเงินทองหลายเสื่อผ้า

มีทั้งเครื่องผ้าอาภรณ์

ฝูงเทวนุตรเทวดาก็หื้อหมั่นมาค้าชู⁷⁴...เป็นต้น

จากการศึกษาข้างต้นเกี่ยวกับแนวคิดทางด้านจริยธรรมที่ได้สอดแทรกอยู่ในวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมล้านนาจะพบว่าแนวคิดเรื่องความเมตตากรุณานี้ไม่ได้มีเพียงกล่าว

⁷²เจลีชว ปิยะชน, เรือนกาแล, (เชียงใหม่ : สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539), หน้า 77.

⁷³เรื่องเดียวกัน, หน้า 77-78.

⁷⁴ศรีเลา เกษพรหม, ประเพณีชีวิตคนเมือง, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538), หน้า 119-120.

ไว้ในวรรณกรรมเท่านั้น ยังได้พบว่าความคิดเกี่ยวกับความเมตตา กรุณา นี้ได้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับผู้คิดที่จัดพิธีกรรมด้วย

5.4 หลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์ในวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมล้านนา

เมื่อศึกษาวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมล้านนาแล้ว พบว่าวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่มีความมุ่งหมายทางจริยธรรมที่มีการอบรมสั่งสอนให้เรื่องของความรัก ความเมตตา ความกรุณา เพราะเมื่อศึกษาถึงเบื้องหลังของพิธีกรรมต่าง ๆ จะพบว่าคุณธรรมอย่างหนึ่งที่เป็นพื้นฐานภายในจิตได้สำนึกก่อนจะมีการจัดพิธีกรรม คือ ความเมตตา กรุณา เอื้ออาทรระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสัตว์ พืช สิ่งของ ดังนั้นเรื่องของคุณธรรม จริยธรรม จึงเป็นเรื่องของมนุษย์ที่จะเป็นผู้ตัดสินความดีงาม ความผิด ความถูก ด้วยเหตุนี้ความคิดทางด้านจริยศาสตร์และเกณฑ์การตัดสินความดี ความชั่ว จึงเป็นเรื่องของมนุษย์และสังคมของมนุษย์เป็นผู้กำหนด

วรรณกรรมพิธีกรรมล้านนาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องขวัญ จึงเป็นวรรณกรรมที่เน้นจริยธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเอง ซึ่งจริยธรรมในลักษณะนี้จะมีเกณฑ์ในการตัดสินได้ตามอุดมมุ่งหมาย 2 แบบ ดังต่อไปนี้

5.4.1 เกณฑ์การตัดสินจริยธรรม แบบสัมพัทธ์ (Relativism)

เมื่อก้าวถึงความดีซึ่งเป็นสิ่งสัมพัทธ์นั้น หมายถึง ทักษะที่เชื่อว่าความดีมิได้มีอยู่เป็นสากลอย่างตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับความคิดเห็นหรือการยอมรับของสังคมแต่ละแห่งแต่ละเวลา⁷⁵ การกระทำอันใดอันหนึ่งจะดีหรือชั่ว ผิดหรือถูกนั้นจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหรือปัจจัยบางอย่าง ในสภาพอย่างหนึ่ง สิ่ง ๆ หนึ่งหรือการกระทำหนึ่งอาจจะดีหรือถูก แต่ในอีกสภาพหนึ่งอาจกลายเป็นสิ่งที่เลวหรือผิดก็ได้ โดยนัยนี้จึงเห็นได้ว่าความดีไม่ใช่สิ่งตายตัวและไม่มีมาตรฐานที่ตายตัวมาตัดสินความดีชั่วได้ นอกจากหลักเกณฑ์การตัดสินที่ขึ้นอยู่กับสิ่งอื่น ๆ ประกอบกัน เช่น เวลา สถานที่ ความเชื่อส่วนบุคคล ตลอดถึงสภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคม เป็นต้น⁷⁶ ด้วยเหตุนี้จึงอาจแยกประเด็นศึกษาเกี่ยวกับหลักเกณฑ์การตัดสินคุณค่าทางจริยธรรมสัมพัทธ์นัยนี้ออกเป็นอีก 3 อย่าง คือ

⁷⁵พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2532, หน้า 99.

⁷⁶วิทย์ วิศเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น, หน้า 67.

1. คุณค่าจริยธรรมทางด้านจารีตประเพณี

จารีตประเพณี หมายถึง การปฏิบัติตามวิถีชีวิตของปู่ย่าตายายที่ได้สั่งสอน ประพฤติตามบรรพบุรุษ เช่น ประเพณีมีการเลี้ยงผีปู่ย่าและการไม่ให้หญิงชายไม่ใช่นญาติพี่น้องมีการ ถูกเนื้อต้องตัวกันถือว่าเป็นการผิดผีผิดจารีตได้ จารีตประเพณีเกี่ยวข้องกับศีลธรรมของคนส่วนรวม ในสังคมและที่เห็นได้ในสังคมไทย ได้แก่ การแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต่อพ่อแม่ในยามแก่เฒ่า ถ้าใครไม่ดูแลสังคมจะลงโทษว่าเป็นผู้ที่มีความอกตัญญู⁷⁷

เมื่อศึกษาจากเนื้อหาวรรณกรรมพิธีกรรมล้านนาเกี่ยวกับเรื่องขวัญ พบว่าคุณ ธรรมที่แฝงอยู่ในเนื้อหาของวรรณกรรมและในส่วนของพิธีกรรมต่าง ๆ นั้น เป็นสิ่งที่ปฏิบัติตามกัน มาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ โดยเฉพาะพิธีกรรมเรียกขวัญ สะเดาะเคราะห์ สืบชะตา ถือเป็นพิธีกรรมที่ สำคัญต่อการเป็นมาตรฐานวัดจริยธรรมของบุคคลและสังคมได้ในระดับหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันถ้า หากใครฝ่าฝืนไม่จัดพิธีกรรมขึ้นตามสถานการณ์ที่ควรจัดก็อาจจะถูกตำหนิได้ถือว่าเป็นผิดจารีต

ดังตัวอย่าง การแต่งงานของบ่าวสาว ถ้าขาดพิธีกรรมเรียกขวัญก็อาจจะถูก บุคคลในสังคมและผู้ที่มีส่วนงานมองว่าผิดจารีต แต่จารีตลักษณะนี้ถือว่าเป็นความผิดแต่อาจถูก ตำหนิในสังคม ไม่ทำตามจารีตของสังคมที่ได้กำหนดไว้

ต่อไปนี้จะเป็นการอธิบายการวิเคราะห์เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมที่แฝงอยู่ ในวรรณกรรมพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับขวัญโดยจารีต

⁷⁷รวมบทความการสัมภาษณ์ล้านนาคดี, ภูมิปัญญาชาวบ้านล้านนา, (เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด เชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2533), หน้า 27.

ตารางวิเคราะห์จริยธรรมและจารีตประเพณีที่อยู่ในวรรณกรรมและพิธีกรรมเรื่อง “ขวัญ”

พิธีกรรมและ วรรณกรรม	จริยธรรม		ถ้าหากฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติ (ผิดจารีต)
	ในพิธีกรรม	ในวรรณกรรม	
1. พิธีกรรมและ คำเรียกขวัญลูกแก้ว	ความกตัญญู ความเมตตา กรุณาของบิดามารดา การปฏิบัติตามวิสัยสงฆ์	ความกตัญญูต่อบิดามารดา	ถูกตำหนิจากสังคมไม่ ปฏิบัติตามบรรพบุรุษ
2. พิธีกรรมและ คำเรียกขวัญป่าวสาว	การปฏิบัติตามหลักธรรม ฆราวาส 4	ความกตัญญูต่อบิดามารดา โดยทำตามประเพณีเพื่อ เป็นการให้เกิดต่อบิดา มารดาผู้เลี้ยงดูฝ่ายหญิง	อาจถูกตำหนิจาก สังคมไม่ปฏิบัติตาม บรรพบุรุษ
3. พิธีกรรมและ คำเรียกขวัญผู้ป่วย	ความเมตตากรุณา ความ รัก ความปรารถนาดี	ความเมตตากรุณา ความ กตัญญูต่อบิดามารดาและผู้ มีพระคุณ	ถูกตำหนิจากสังคมว่า ไม่สนใจผู้ป่วย
4. พิธีกรรมและ คำเรียกขวัญช้าง, วัว, ควาย	ความเมตตากรุณาต่อสัตว์	ความเมตตากรุณาต่อสัตว์ การเรียนรู้บุญคุณสัตว์ผู้มี พระคุณ	ถูกตำหนิจากสังคมว่า ไม่สนใจและเมตตา ต่อสัตว์เลี้ยงของตน
5. พิธีกรรมและ คำเรียกขวัญพืช	ความรู้บุญคุณข้าว ความ กรุณาพืช ปรารถนาให้พืช อุดมสมบูรณ์	กตัญญูต่อข้าว ความ กรุณาพืช ปรารถนาให้พืช อุดมสมบูรณ์	อาจถูกตำหนิจาก สังคมได้ ถ้าเกิดการ ผิดปกติของข้าว
6. พิธีกรรมและ คำเรียกขวัญเรือน	ความปรารถนาดี	ความปรารถนาดี	อาจถูกตำหนิทาง สังคมว่าไม่ทำตาม บรรพบุรุษค่าน ประเพณี

ตารางวิเคราะห์จริยธรรมและจารีตประเพณีที่อยู่ในวรรณกรรมและพิธีกรรมเรื่อง “ขวัญ” (ต่อ)

พิธีกรรมและ วรรณกรรม	จริยธรรม		ถ้าหากฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติ (ผิดจารีต)
	ในพิธีกรรม	ในวรรณกรรม	
7. พิธีกรรมและ คำสวดเคราะห์	ความเมตตา กรุณา ความ รัก ความปรารถนาดี	ความเมตตา กรุณา ความรัก ความปรารถนาดี	อาจถูกตำหนิทาง สังคมว่าไม่ใส่ใจผู้ที่ ได้รับเคราะห์
8. พิธีกรรมและ คำสวดชะตาคน	ความเมตตา กรุณา ความรัก ความปรารถนาดี	ความเมตตา กรุณา ความรัก ความปรารถนาดี	ถูกตำหนิทางสังคมว่า ไม่สนใจบุคคลที่ป่วย ไข้
9. พิธีกรรมและ คำสวดชาดาเมือง	ความสามัคคี	ความสามัคคี	ถูกตำหนิทางสังคม ยามบ้านเมืองจับจัน หรือไม่ปฏิบัติตาม จารีตที่เคยปฏิบัติกัน มาทุกปี
10. พิธีกรรมและ คำมดมือ-คำปิ่นพร	ความเมตตา กรุณา ความรัก ความปรารถนาดี	ความเมตตา กรุณา ความรัก ความปรารถนาดี	อาจแต่ถูกตำหนิเล็ก น้อยทางสังคมใน ฐานะที่มองว่าด้ายเป็น ด้ายศักดิ์สิทธิ์ และถ้า ไม่ปิ่นพรอาจถูก ตำหนิจากคนอื่น

จากการวิเคราะห์ตารางทั้งในด้ววรรณกรรมและในส่วนของพิธีกรรม จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นพิธีกรรมที่ได้ถูกปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ และถูกปฏิบัติกันมานานจนถือเป็นจารีตที่ควรประพฤติปฏิบัติกันระหว่างคนในสังคมและส่วนบุคคล และเมื่อศึกษาตามประเพณีและพิธีกรรมแล้วจะเห็นได้ว่าทุกประเพณีและพิธีกรรมมีเรื่องเกี่ยวกับ

จริยศาสตร์สอดคล้องและมีความสอดคล้องกัน มีคำตอบอยู่เบื้องหลังความเชื่อนี้ ส่วนใหญ่คำตอบในการจัดพิธีกรรมนี้ก็เพื่อต้องการอบรมสั่งสอนและต้องการให้กำลังใจ ด้วยเหตุผลนี้วรรณกรรมพิธีกรรมล้านนาเรื่องขวัญถือเป็นเครื่องมือที่ช่วยขัดเกลาพฤติกรรมของบุคคลและสังคมที่พึงต้องปฏิบัติต่อกันระหว่างความเป็นมนุษย์กับมนุษย์ และความเป็นมนุษย์ที่พึงกระทำต่อสัตว์ พืช สิ่งแวดล้อมทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิตในโลกนี้

2. คุณค่าจริยธรรมทางด้านขนบประเพณี

ขนบประเพณี หมายถึง ระเบียบ กฎเกณฑ์ ที่ตั้งไว้ในสถาบันต่าง ๆ เช่น การแต่งกาย เครื่องหมายระเบียบที่ต้องปฏิบัติของข้าราชการหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ให้เป็นไปอย่างเดียวกัน เพื่อสถาบันนั้นได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันจนกลายเป็นขนบประเพณีที่ใช้กันทั่วไปในสังคมหรือสถาบันทั่วประเทศ⁷⁸

การเรียกขวัญจัดเป็นประเพณีอย่างหนึ่งที่ได้ถูกปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน เมื่อศึกษาถึงความเป็นมาของการเรียกขวัญจะพบว่าการเรียกขวัญผู้ป่วยเป็นจุดเริ่มแรกของการเรียกขวัญทั้งหมด ต่อมาในปัจจุบันพิธีกรรมขวัญก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในกิจกรรมทางด้านสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะทางสถาบันหรือหน่วยงานต่าง ๆ ได้นำเอาพิธีกรรมเรียกขวัญเข้ามาเป็นประเพณีที่หน่วยงานหรือสถาบันต่าง ๆ ใช้ต้อนรับผู้เยี่ยมชมหรือผู้ที่ย้ายถิ่นมาใหม่ สำหรับในสถาบันการศึกษา ตัวอย่างเช่น ทุกปีมหาวิทยาลัยต้องมีการเรียกขวัญนักศึกษาที่เข้ามาใหม่ เพื่อปลอบขวัญและให้กำลังใจแก่นักศึกษา เพื่อให้ นักศึกษาเกิดความรู้สึกรักอบอุ่นใจเมื่อมาอยู่สถาบันแห่งใหม่ แต่ถ้าไม่ปฏิบัติก็จะถูกตำหนิบ้าง

3. คุณค่าจริยธรรมทางด้านธรรมเนียมประเพณี

ธรรมเนียมประเพณี หมายถึง ประเพณีที่เกิดขึ้นจากธรรมเนียมปฏิบัติกันอยู่ในสังคม เช่น การเอาของฝากแก่ญาติและผู้ที่ตนนับถือ อาจจะทำต่อเนื่องกันไปชั่วลูกชั่วหลานกลายเป็นประเพณีไปได้หรืออาจจะเลือกละธรรมเนียมนั้นเสีย⁷⁹

ประเพณีและพิธีกรรมเรียกขวัญไม่ว่าการเรียกขวัญคน สัตว์ พืช สิ่งของต่าง ๆ ทั้งหมด ถือเป็นประเพณีที่สืบทอดและปฏิบัติกันมาในสังคมเป็นเวลานาน แต่จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันประเพณีและพิธีกรรมบางอย่าง เช่น การเรียกขวัญข้าว การเรียกขวัญวัวควาย กับการเรียกขวัญผู้ป่วย จะเริ่มเลือนหายไปจากสังคมเพราะเนื่องจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ ดังตัวอย่าง เช่น ข้าวในฐานะเป็นอาหารหลักของชาวล้านนาที่อาศัยอยู่และวิธีการทาง

⁷⁸รวมบทความการสัมมนาล้านนาคดี, ภูมิปัญญาชาวบ้านล้านนา, หน้า 27.

⁷⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

วิทยาศาสตร์ที่ดีกว่ามาช่วยให้ข้าวได้เจริญงอกงามดีขึ้น ส่วนวัวควายที่เคยใช้ไถนาทำนาก็หันมาใช้รถไถที่ชาวบ้านเรียกว่าควายเหล็กที่ทันสมัยรวดเร็ว สำหรับผู้ป่วยก็มีแพทย์แผนปัจจุบันมารักษาเป็นต้น ดังนั้นสถานการณ์ประเพณีพิธีกรรมเรียกขวัญทำนองนี้จึงเป็นสิ่งที่ถูกปฏิบัติในสังคมได้ชั่วขณะสังคมและบางสังคมเท่านั้น

5.4.2 เกณฑ์การตัดสินจริยธรรม แบบสัมบูรณ์นิยม (Absolutism)

หลักเกณฑ์การตัดสินแบบสัมบูรณ์นิยมทางจริยศาสตร์ถือว่า ความดีเป็นสิ่งที่มิอยู่ด้วยตัวของตัวเอง ไม่ขึ้นกับความเห็นหรือการกำหนดของผู้ใดหรือกลุ่มชนใดทั้งสิ้น⁸⁰

จริยธรรมในระดับนี้มีลักษณะเป็น Reflective Morality นั่นก็คือ สิ่งที่หนุนส่งให้บุคคลทำความดีเว้นความชั่วนั้น เกิดจากความคิดทางมนธรรมภายในจิตใจของแต่ละบุคคล มิใช่เกิดจากเงื่อนไขหรือแรงบังคับภายนอก (External Sanction) เช่น จารีตประเพณี สิ่งแวดล้อม หรือการสรรเสริญของกลุ่ม แม้แต่ความชอบใจและไม่ชอบใจของบุคคล⁸¹

ในทัศนะความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” ที่ปรากฏในพิธีกรรมและวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับ “ขวัญ” ถ้านานจะพบว่าเมื่อศึกษาถึงความเป็นมาของพิธีกรรมเรียกขวัญแล้ว เดิมทีเริ่มจากการเรียกขวัญคนป่วย ที่ญาติพี่น้องได้แสดงความรัก ความห่วงใย ความเมตตาภายในจิตใจ เมื่อคิดถึงจริยธรรมระดับนี้จะเห็นได้ว่าญาติพี่น้องกระทำความดีด้วยการแสดงความรักความห่วงใยที่เกิดจากคุณธรรมหลักภายในจิตใจได้สำนึกของญาติพี่น้องจริง ๆ โดยไม่ต้องอาศัยว่าใครต้องมาบอกกล่าว และความรักความเมตตาที่เกิดขึ้นนี้ก็เกิดก่อนการจะจัดทำพิธีกรรมเรียกขวัญขึ้น ดังนั้นการจัดทำพิธีกรรมจึงเป็นสิ่งที่แทนความรัก ความเมตตา ความกตัญญูรู้บุญคุณ ที่มาจากภายในจิตใจของญาติผู้ป่วยเท่านั้น ต่อมาภายหลังพิธีกรรมเรียกขวัญและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องขวัญต่าง ๆ ที่ตามมาก็ได้กลายเป็นพิธีกรรมที่ถูกสืบทอดกันจนกลายมาเป็นลักษณะขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณี บางครั้งลักษณะการกลายมาเป็นประเพณี ดังนั้นจึงทำให้มองว่าจริยธรรมในเรื่องของความเมตตา กรุณา ความกตัญญูรู้คุณระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่มีชีวิตและระหว่างมนุษย์กับสิ่งไม่มีชีวิตเป็นจริยธรรมที่ถูกปลูกฝังให้ต้องปฏิบัติตามกันมามากกว่าจะเกิดขึ้นจากภายในจิตใจได้สำนึกอย่างแท้จริง ดังนั้นการตัดสินคุณค่าทางจริยธรรมในเรื่องของความรัก ความเมตตา กรุณา และความกตัญญูรู้คุณว่าเกิดขึ้นจากภายในจิตใจของมนุษย์ที่มีต่อมนุษย์ด้วยกัน และ มนุษย์ควรมีต่อสัตว์ พืช สิ่งของต่าง ๆ ในความเห็นของผู้วิจัยเข้าใจว่าพิธีกรรมจะสามารถแสดงให้เห็นถึงความดีที่

⁸⁰ พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย, หน้า 21.

⁸¹ น้อย พงษ์สนธิ์, จริยศาสตร์ปรัชญาว่าด้วยจริยธรรม, หน้า 21.

เกิดขึ้นมาจากภายใต้จิตสำนึกของมนุษย์จริงๆ เป็นแบบสมบูรณ์นิยม คือ พิธีกรรมเรียกขวัญผู้ป่วย
ภายในครอบครัวที่จะชัดเจนมากกว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับเรื่องขวัญ อื่น ๆ

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University